

500
reformáció

Ágostai és helvét

**A reformáció története
Vas vármegyében**

A Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára és a Szombathelyi Evangélikus Egyházközség kiadványa

Felelős kiadó:

■ dr. Melega Miklós, levéltár-igazgató

Írta:

■ Söptei Imre

Szerkesztette:

■ Mayer László

ISBN 978-963-7227-36-3

Támogatók:

- Reformáció Emlékbizottság
- Órségi Református Egyházmegye

Kiadványterv:

■ Németh József

Nyomdai munkák:

■ Yeloprint Kft., Szombathely
Felelős vezető: Dávid Péter

Szombathely, 2018.

Két lábbal a földön, de tekintetünket az szüntelenül az égre emelve élünk...

A Reformáció500 emlékévkben szerte a világban és hazánkban rangos megemlékezések zajlottak. Külön öröm, hogy Magyarországon a reformáció hazájához, Németországhoz hasonlóan az emlékezés társadalmi szintre emelkedett, és kilépett a hagyományos felekezeti keretek közül, sőt – túlzás nélkül mondhatjuk – ökumenikus karaktert öltött. Ferenc pápa, Róma püspöke és a római katolikus egyház feje a megemlékezések nyitánya alkalmából Lundba látogatott, ahol ünnepi hálaadás keretében fejezte ki wittenbergi „katolikus”, azaz a világ evangélikus testvérei felé megbecsülését és nyitottságát. Számos más szép példát is említhetnénk, amely arra az egyháztörténeti tényre és teológiai igazságra világít rá, miszerint 1517. október 31-én nem valami új, valami újabb szakadást akaró mozgalom indult útjára, hanem egy korábbi folyamat fontos pontja érkezett el a világtörténelemben és Isten üdvösség tervében. Isten Szentlelke látogatta meg egyházát, hogy az Ige fényessége ragyoghasson. A reformáció igazi pünkösdi esemény volt. Történeti és kulturális hatását sokféleképpen magyarázták és magyarázzák ma is, de mindez semmit nem von le abból a tényből, hogy a keresztyénségnek egy olyan világmozgalma indult el, amely óriási hatást gyakorolt a kulturális, politikai, tudományos és művészeti életre. A nyugati keresztyén ember szellemének forrásvidéke a hellén–római kultúra, a Krisztus-hit egyedül üdvözítő voltának megvallása, a reformáció és felvilágosodás öröksége. A felsoroltak különös egységének érzékeny egyensúlya szolgálja az embert, ami ha megbomlik, akkor könnyen hedonista új pogánysággá korcsosodik, vagy vallásos fundamentalizmussá, rajongássá egyszerűsödik, illetve öncélú ideológiává lesz. Mindennél rosszabb, ha önkényes politikai áramlatok szolgálatába áll. Isten a nyugati keresztyénséget e kényes egyensúly keresésével és fenntartásával bízta meg, amely mindennapi feladat a templomokban, az iskolákban és a közügyek intézése során. Visszatekintve a mögöttünk hagyott 500 évre, bizony bűnbánattal kell tekinteni történelmünkre, ugyanakkor hitünk és szolgálatunk gyümölcszeinek is örülhetünk. Korunkban talán mindennél fontosabb, hogy újra és újra, szinte aszke-

tikus odafigyeléssel megálljunk, és eleink szolgálatából is erőt merítve lépünk tovább.

A Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára és a Szombathelyi Evangélikus Egyházközség összefogásával nívós kiállítással adhattunk hálát Istennek és örvendeztethetjük meg egymást 2017-ben, amelynek során evangélikus és református gyülekezetek adták kölcsön szép írott és tárgyi emlékeiket. Vas megye sárvári szellemi központtal kiemelkedő szerepet játszott a 16. század derekától a magyar ajkú evangélikusság történetében. Nemes urak, lánglelkű prédikátorok, tudós tanítók, a legsötétebb ellenreformációs időkben is hűséges gyülekezetek, a türelmi rendelet után poraikból éledő közösségek, 1848–1849-ben a hazáért égő és harcoló protestáns elődök, költő és író óriások voltak szülőttei és alkotó lakói e szelíd pannontájnak, amely rezdüléseiben hordozza a mai napig azt a szellemiséget, ami – persze nem kizárólag, de jelentős mértékben – a reformáció hatására alakult ki. E kiadvány összefoglalja és dokumentálja a kiállítás anyagát és egyben köszönetet mond az egyház Urának, aki megáldotta az előttünk jártakat, és a ma élő vasi evangélikusokat, reformátusokat 500 év után is folyamatos teremtő és megváltó munkájába akarja vonni.

Gregersen-Labossa György

lelkész

Szombathelyi Evangélikus Egyházközség

Tisztelt Olvasó!

A reformáció 500. évfordulójára meghirdetett emlékvé alkalmából a Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára a Szombathelyi Evangélikus Egyházközséggel együttműködve valósította meg az „Ágostai és helvét – A reformáció története Vas vármegyében” című kiállítást. A példaértékű összefogás eredményeként megszületett időszaki tárlatot 2017. október 25. és december 15. között több száz látogató, köztük gyülekezeti hívek, lelkészek, iskolás csoportok és helytörténet iránt érdeklődők tekintették meg a levéltárban.

A templombelső hangulatát idéző térben megrendezett kiállítás nem pusztán levéltári dokumentumok – iratok, tervrajzok, pecsétek és nyomtatványok – köréből válogatott. A megye területén működő gyülekezetek ugyanis önzetlenül rendelkezésre bocsátották legféltettebb kincseiket, ennek köszönhetően a tárlókban évszázados korú liturgikus eszközök, kelyhek és kancsók, bibliák, énekeskönyvek is feltűntek, de a látogatók templomi zászlókkal és különféle egyházi viseletekkel is megismerkedhettek. Az oldalfalakon 14 tematikus egységet felölölő, képekkel gazdagon illusztrált tabló ismertette a reformáció Vas vármegyei történetét, esetenként kitekintéssel néhány megyehatáron kívül eső, de a helyi folyamatokra meghatározó erővel bíró településre – Bük, Csepreg – is. Az érdeklődők a hitújítás hatásának első megjelenésétől kezdve áttekintést kaphattak a protestantizmus helyi jellegzetességeiről, az ellenreformáció eseményeiről, az artikuláris helyekről, a protestáns nyomdák, templomok és iskolák működéséről, a felekezetekhez kötődő egyesületi életéről, nevezetesen evangélikus és református családokról és tudósokról, a liturgikus viseletekről, illetve térképes ábrázolás segítségével a gyülekezetek egykori és mai elterjedéséről.

A tárlatra összegyűjtött anyag a megyében jelen levő két nagy protestáns egyház, az evangélikus és a református felekezet történetéről olyan gazdag áttekintést nyújtott, amelyhez hasonló átfogó összefoglaló korábban még nem volt példa. A szervezők ezért is döntöttek úgy, hogy e kiállítás anyagát nyomtatott formában is közreadják. A terv megvalósításáért köszönet illeti a Reformáció Emlékbizottságot, amelynek nagylelkű anyagi támogatása nélkül ez a kiadvány nem jelenhetett volna meg.

dr. Melega Miklós

levéltár-igazgató

Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára

1517-ben Luther Márton által a keresztény vallás hitelveinek megújítása érdekében elindított mozgalom gondolataival legkorábban a német kapcsolatokkal rendelkező városi kereskedő polgárok ismerkedhettek meg. Ennek ellenére, Vas vármegyében először főúri udvarokban mutathatók ki a hatásai. Nádasdy Tamás az 1520-as években támogatta az új mozgalmat, talán Mária királyné hatására, aki titokban érdeklődött Luther tanai iránt. Annak dacára, hogy királyi rendeletekben tiltották a hitújító munkáinak birtoklását, sárvári udvarába hívott olyan neves protestáns személyeket, mint a költő Tinódi (Lantos) Sebestyén, az „első magyar reformátor” Dévai Bíró Mátyás, a bibliafordító Sylvester János.¹ Kisebb–nagyobb késéssel, de a Batthyányak, az Erdődyek és a Zrínyiek is követték példáját. A Batthyány család a Luther után mintegy 2 évtizeddel később fellépő Kálvin János szellemi irányzatát követte. Ők is több, jelentős személyiséget vonzottak németújvári (ma: Güssing, Ausztria) és rohnci (ma: Rechnitz, Ausztria) udvarukba, közöttük az orvos–botanikus Carolus Clusius, a szintén a növénytanról foglalkozó püspök–író Beythe István, az író–költő Szenczi Molnár Albert.²

Az első időszakban a földesurak alapították és tartották el az egyházakat, amelyeket első-sorban udvari prédikátoraik felügyeltek. A hívekkel együtt a gyülekezetek számának növekedése fokozatosan az önállósodásához

▲ Luther Márton szobra Hannoverben (<https://pixabay.com/hu/luther-m%C3%A1rton-szobor-protest%C3%A1ns-277456/>) (Megtekintve: 2017. október 8.)

▲ Kálvin János. (Marczali Henrik: A reformáció kora. Bp., [1904.] 331. p. (Nagy képes világtörténet; 7. köt.)

vezetett, ezért már maguk választották lelkészeiket, de továbbra is számíthattak a kegyurak anyagi támogatására. A vármegyében Kőszeg szabad királyi város jelentett egyedül kivételt, amelynek polgárai maguk fizették prédikátorikat és tanítóikat, sőt magánérőből építettek új templomot (1615–1618).

A két protestáns felekezet az első időkben közösen tárgyalta és oldotta meg

a felvetődött vallási nézeteltéréseket, ám 1591-ben, a csepregi hitván az úrvacsora ügyében az evangélikusok nem tudták meggyőzni a Beythe István vezette reformátusokat. Az egység nem ekkor bomlott meg látványosan, hanem 1595-ben, a meszlényi zsinaton, amikor többen nem írták alá az Egyezségi Iratot (Formula Concordiae).

A 17. század első évtizedeiben mégis protestáns virágkorról beszélhetünk. Nívós iskolákat alapítottak és tartottak fenn, amelyeknek rektorai és tanítói nagy mélységű hitvitákat folytattak Pázmány Péter esztergomi érsekkel, a korszak legelismertebb katolikus gondolkodójával. A gyülekezetek tudós prédikátorokat alkalmaztak, akiknek segítségével hitükben és anyagiakban is gyarapodtak, egészen addig, amíg a támogató főurak el nem fordultak felekezetüktől, és a továbbiakban a hatalom ellenreformációs törekvéseit támogatták.

Jegyzetek

- ¹ Az evangélikusok történetére lásd: Payr Sándor: A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület története. 1. köt. Sopron, 1924. 188–355. p.; Rostáné Piri Magda: A Vasi Evangélikus Egyházmege története. In: A reformációtól – napjainkig. Evangélikus gyülekezetek, egyházmegek, kerületek a Dunántúlon. Szerk. Keveházi László. Győr, 2011. 566–571. p.; Keveházi László: A Vasi Evangélikus Egyházmege. In: Veletek vagyok. 410 éves a Vasi Evangélikus Egyházmege. Szerk. Baranyai Csaba, Süptei Imre. Kőszeg, 2013. 4–7. p.
- ² A reformátusok történetére: Pataky László: Az Őrségi Református Egyházmege története. Bp., 1992. 11–30. p.

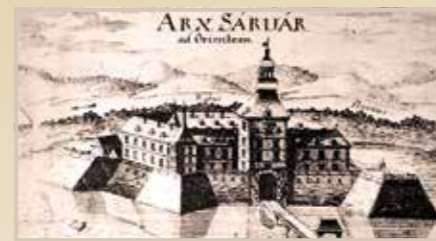
▲ Nádasdy Tamás, 1498–1562 (Nemzeti portrétár, <http://opa3.npt.monguz.hu/record/-/record/RECORD5839>) (Megtekintve: 2017. október 1.)

▲ Szerződés a széleskúti (ma: Sološnica, Szlovákia) parókia lelkesítő állásának betöltéséről (Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára Kőszegi Fiókleveztár. Kőszeg Város Tanácsának iratai. Acta miscellanea, 1569. április 24.)

▲ Batthyány (III.) Boldizsár, 1535–1590 (Nemzeti portrétár, <http://opa3.npt.monguz.hu/record/-/record/RECORD4774>) (Megtekintve: 2017. október 1.)

▲ Sárvár a 16. században (Magyarország hadtörténete. 1. köt. Főszerk. Liptay Ervin. Bp., 1985. 152. kép)

▲ A kőszegi Magyar-templom építési költségeire szedett adó gyűjtőívének részlete (Pannonhalmi Főapátsági Levéltár. A Chernel család iratai. Vegyes iratok, 1615. május 17.)

▲ Németújvár a 17. században (Johannes Ledentu tusrájza, Österreichische Nationalbibliothek Ms. Cod. 8622.)

A katolikus és protestáns szembenállás már Luther Márton fellépésével egy időben elkezdődött. A reformáció gyors sikerei visszavonulásra kényszerítették a pápa híveit Magyarországon is, akik a bécsi udvar vezetésével hamarosan ellentámadásba lendültek. Nagy segítséget jelentett ebben az 1561-ben letelepített jezsuita rend. Az ellenreformáció – más megfogalmazásban: a katolikus megújulás – több szakaszát különíthetjük el hazánkban, ami nem kis részben a rendi ellenállási mozgalmak adott időszakban mutatkozó erejével is összefüggött. Vas vármegyében is kimutatható ez a templomok vissza- illetve elfoglalási hullámaiban.

A vallási türelmetlenség egyik korai, sajnálatos példája az 1621. évi csepregi dúlás, amikor a protestáns város szinte teljes lakosságát lekaszábolták Rainbolt Collalto császári tábornok zsoldosai.

A hatalom elsőként a főurakat bírta felekezeti feladására, akik közül a Batthyány és a Nádasdy család átpártolása a legnagyobb jelentőségű. Batthyány Ádám Pázmány Péter közvetlen hatására hagyta el a protestáns hitet 1629-ben. Következményeként 1633-ig birtokán szinte minden parókiát katolikus plébánosnak adott át.¹ Nádasdy Ferenc is fiatalon tért át, Esterházy Júlia házassági „ajándékaként”, aminek következtében sok településről elűzték a prédikátorokat.²

Második szakaszként tekinthetjük az 1670-es éveket, amikor a szabad királyi városok templomainak – akár erőszakos módon való – elfoglalására került sor. Közszegen 1671-ben visszavették a középkori eredetű Német (Szent Jakab)-templomot, 2 év múlva pedig a protestáns építésű, Magyar (Szent Imre)-templomot. A folyamat lezárásaként a városban helyet adtak a jezsuitáknak. Ebben az időben is jelentősen fogyatkozott a még működő protestáns gyülekezetek száma, ráadásul ekkor indult a legsúlyosabb támadás a felekezetek lelkeszei és tanítói ellen. Pozsonyban (ma: Bratislava, Szlovákia) véstörvényszék elé idézték őket, a hitüket megtartókat bebörtönözték, sokukat gályarabnak adták el. Ezek az akciók Széchényi György győri püspök és Pálffy Tamás

▲ Batthyány Ádám, 1610–1659 (Nemzeti Portrétár, <http://opa3.npt.monguz.hu/record/-/record/RECORD154> (Megtekintve: 2017. október 1.))

püspök-kancellár nevéhez köthetők, akik buzgón teljesítették I. Lipót akaratát. 1681-ben az országgyűlés enyhített a szigoron és Felsőőrön (ma: Oberwart, Ausztria) a reformátusoknak, Nemescsón és Nemesdömölkön (ma: Celldömölk) az evangélikusoknak engedélyezték vallásuk nyíltzini gyakorlását.

1731-ben III. Károly újraértelmezte az 1681. évi törvényeket, Carolina Resolutio néven ismert rendelete alapján – folytatva az 1720-as években megkezdett gyakorlatot – számolták fel a főleg kismesek lakta falvak egyházközségeit. Az Őrségben és a Kemenesalján erőszakos cselek-

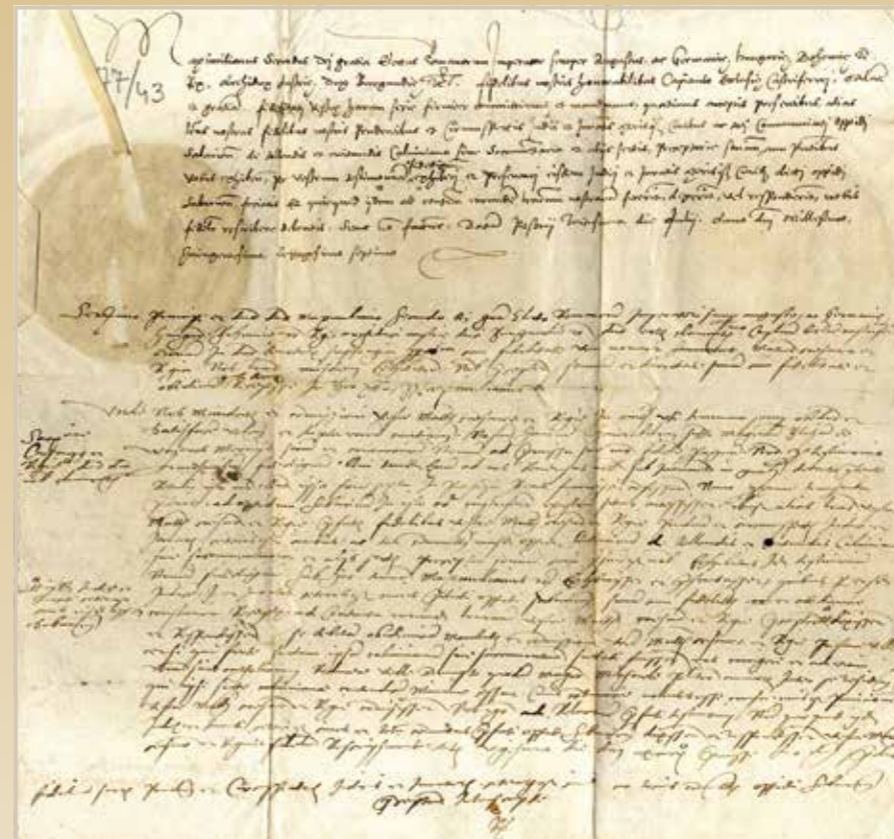
LAVRENTI IN HUNGARIA CONVENTVS ET ECCLESIA. ORD. SERVORVM B. M. V. FVNDATOR EXCELLENT. D. COMES FRANCISCVS DE NADASDY PERPETVVS TERRA. FOGARAS COMITATVS CASTRIFERRI SVPREMY COMITIS XC. IVRIS REGLE CVRIA. CVM LECTISS. SVA CONTORALI D. COMITISSA ANNA IULIANA ESTERHASY DE GALATI

▲ Az áttért Nádasdy Ferenc és felesége a lorettói katolikus kolostor alapítóiként ábrázolva (Magyarország története képekben. Szerk. Kosáry Domokos. Kosáry Domokos et al. Bp., 1977. 235. p.)

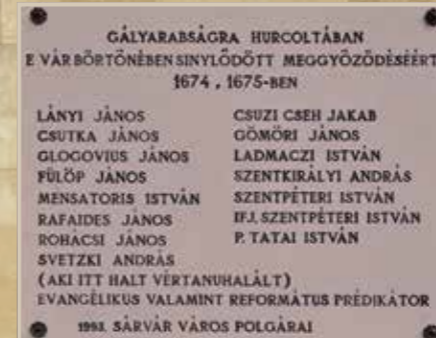

▲ Nádasdy Ferenc, 1623–1671 (Nemzeti Portrétár, <http://opa3.npt.monguz.hu/record/-/record/RECORD843> (Megtekintve: 2017. október 1.))

ményekre is sor került. A hívek – az asszonyok közreműködésével – a kivezényelt katonaságnak is ellenálltak, de 1732–1733-ban kénytelenek voltak átadni templomaikat és iskoláikat.

▲ I. Miksa tiltja a protestánsok szombathelyi letelepedését, 1567 (Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára (továbbiakban: MNL VaML) Vasvár–Szombathelyi Székeskáptalan Hiteleshelyi Levéltára. Litteralia instrumenta. Fasc. 77. Nr. 43. Pozsony, 1567. július 30.)

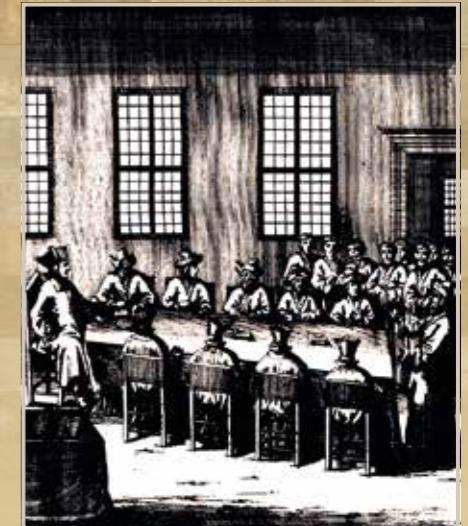

▲ A gályarabok emléktáblája Sárváron, a Nádasdy várban (Fotó: Söptei Imre, 2017)

*Ha kérdi Isten Eszterház te tőled:
Miért rontál el annyi sok lelket?
Mit felelsz neki? Mert mind megöletted,
Szörnyű halállal őket elvesztetted.³*

Jegyzetek

- ¹ A reformátusok elleni intézkedésekre lásd: Pataky László: Az Őrségi Református Egyházmegye története. Bp., 1992. 30–41. p.
- ² Az evangélikusok elleni intézkedésekre lásd: Payr Sándor: A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület története. 1. köt. Sopron, 1924. 188–355. p.; Rostány Piri Magda: A Vasi Evangélikus Egyházmegye története. In: A reformációtól – napjainkig. Evangélikus gyülekezetek, egyházmegyék, kerületek a Dunántúlon. Szerk. Keveházi László. Győr, 2011. 566–571. p.
- ³ Csepreg városának lengyelek és horvátok miatt való siralmas romlásáról. Hívtörténeti ének 1621-ből. In: Egy-

▲ A pozsonyi véstörvényszék egy holland metszeten (Abraham van Poot: Naauwkeurig Verhaal van de Vervolginge... Amsterdam, 1684. 36. p.)

háztörténeti emlékek. Forrásgyűjtemény a Dunántúli Agh. Hitv. Evang. Egyházkerület történetéhez. 1. köt. Összegyűjt. Payr Sándor. Sopron, 1910. 183. p.

▲ Jelentés a veleméri zavargásról, 1723 (MNL VaML Vas vármegye nemesi közgyűlése iratai. Elegyes tárgyak. Fasc. 2. Nr. 3. Jakabháza, 1723. március 16.)

▲ A protestánsoknak épített Magyar-templom (ma: Szent Imre-templom) Kőszegen (Fotó: Söptei Imre, 2017)

A középkori Felsőőr (ma: Oberwart, Ausztria) lakói úgynevezett határ-országabszággal bírtak, amelyet aztán országos nemesi ranggá emelt I. Károly király. A 16. században a kispapok, akik egyes források szerint 64 családot tettek ki, élve az önállóság adta jogokkal, maguk választották meg vallásfelekezetüket. Ezzel a környék birtokosának, a Batthyány családnak is ellenálltak. A felsőőri reformáció legkorábbi adatai az 1570-es évekből maradtak fenn. Első lelkésze, Gaál János vezetésével a református hitelveket követték, jóval a lutheri és kálvini tanok Vas vármegyei hivatalos szétválása előtt.

Az önállóság Batthyány Ádám 1633. évi rekatolizációja után nyert még nagyobb jelentőséget, mivel a Németújvári Egyházmegye megszűnte után Körmennd esperesévé a Felsőőrön szolgáló Szeremley Jánost választották 1650-ben. Székhelye után nevezték el az egyházmegyéet először Órinek, majd Órséginek, amelyet 1990 óta újra így hívnak.

1673-ban, német katonák közreműködésével, a katolikusok vették birtokba a templomot, a parókiát és az iskolát, elűzve a prédikátort és a tanítót. A hívek csak magánházaiknál, pajtáikban imádkozhattak és olvashatták az ígét egészen 1683 júliusáig, amikor az 1681. évi 26. tc. döntése értelmében Vas vármegyében egyedüli településként a reformátusok itt gyakorolhatták nyilvánosan vallásukat.

Az 1700-as évek elején fagerendákból rótt, kazettás mennyezetű, zsúppal fedett oratóriumot építettek, amely 1773-ig fogadta a falu és a környék református híveit. A roskadozóban levő templomocskára helyére 1764-től akartak kőépületet emelni. A szervezést Szeremley Károly és Chernel László főgondnokok vállalták, akik a kérelmet személyesen terjesztették Mária Terézia királynő elé. Az építkezés csak 1769-ben indulhatott, amelynek költségeit a nagyobb összeggel adakozók – Szondy Zsuzsanna illetve Debrecen város – mellett a helybeliek biztosították.

▲ A felsőőri református templom (Fotó: Bartos Róbert, 2017)

▲ 1840. évi biblia mint családi kalendárium (Felsőőri Református Gyülekezet)

Az 1773. január 10-én felszentelt templomot még 1 évtizedig látogatták a vidéki hívek, akik Chernelházától Iváncig csak itt rohadták le hitbéli kötelezettségeiket. A türelmi rendelet követően az újjáéledő gyülekezetek önállóan működtek, így Felsőőr jelentősége csökkent. Az istenháza 1810-ben kapott tornyot, ezen 1907-ig kétféjű sas volt, emlékeztetve a rendeletet kibocsátó II. József-re.

Az egyházközség életében „mozgalmas” évtizedek következtek, adósságokkal és a hívek békétlenkedésével terhelve. Gueth Sándor lelkész (1857–1896) hitéletében megerősítette egyházát, az anyagi ügyeket rendbe tette, sőt arra is maradt energiája, hogy 1873-ban megírja annak történetét.

▲ A gyülekezet jegyzőkönyvének egy oldala, 1766 (Felsőőri Református Gyülekezet)

1922-ben a területi elcsatolás mellett, másik trauma is érte a helyieket, mivel a magyar református egyházkormányzattal való hivatalos összeköttetését is megszüntették. Kapcsolatai azonban megmaradtak az Órségi Egyházmegyevel. Ma az Osztrák Helvét Hitvallású Református Egyház része az egyházközség.

Jegyzetek

- 1 Gueth Sándor: A Felső-őri Evang. Reform. Egyház története. Szombathely, 1873. 19 p.
- 2 Pataky László: Az Órségi Református Egyházmegye története. Bp., 1992. 173-195. p.

▲ A gyülekezetnek ajándékozott énekeskönyv, 1871 (Felsőőri Református Gyülekezet)

▲ A felsőőri templom belső tere (Fotó: Bartos Róbert, 2017)

▲ A Felsőőri Református Egyház pecsétnyomója, 1822 (Felsőőri Református Gyülekezet)

▲ A felsőőri templom szószéke (Fotó: Bartos Róbert, 2017)

▲ A reformáció 400. évfordulójára állított emléktábla a felsőőri templomban (Fotó: Bartos Róbert, 2017)

▲ A felsőőri templom úrsztala (Fotó: Bartos Róbert, 2017)

Feltételezések szerint már a 16. század közepén is lehetett protestáns gyülekezete a falunak, amelynek a neve egyértelműen mutatja: kis-nemesek lakták. A ma Acsáddal, Meszlennel és Kőszegdoroszlóval társ-gyülekezetként működő község akkor kapott nagyobb szerepet, amikor az 1681. évi 26. tc. értelmében a vármegye nyugati felén lakó evangélikusok istentiszteleti helyévé jelölték ki. Vasár- és ünnepnapokon a közvetlen környéktől, a mai Burgenland községein át egészen a Mura vidékén lakó szlovénokig keltek útra a hívek. Az ígét ezért magyar, német és szlovén nyelven hirdették.¹

Legnagyobb számban és rendszerességgel a szomszédos Kőszeg szabad királyi városból érkeztek, akik már 1689-ben szerződést kötöttek egy imaterem (oratórium) építésére, ahol a magyar gyülekezet tagjai vehettek részt a szertartásokon.² Külön épületet kaptak a német anyanyelvű hívek, akkor még mindkettő fából készült. 1698-ban a magyart zindellyel fedettnek és sokkal jobb állapotúnak írták le. A két kisebb faház helyett 1776-ban emeltek egy nagyobb alapterületűt. A kőtemplom már a türelmi rendelet után, 1784-ben készült el, amikor a hitéleti hely, a környékbeli gyülekezetek újraalakulásával addigi jelentőségéből sokat veszített.

A vallási élet mellett jelentős szellemi és pedagógiai központnak is számított Nemescsó. Idősebb Ács Mihály és Sartoris (Szabó) János lelkészek imádságos és énekeskönyveket írtak, fordítottak és adtak ki. Itt kezdte tevékenységét Küzmic István (Števan Küzmič) tanító, majd lelkész, aki anyanyelvén – szlovénul – kátét, énekes- és ábécéskönyvet írt, lefordította az Újszövetséget, amiért a vend evangélikusok „apostola” címet kapta.

A gyermekek taníttatására, sőt jól tartására, is rengeteg figyelmet és energiát fordítottak. Különösen sokat tett a pietista megújulás jegyében Sartoris (Szabó) János, aki árvákat és szegény sorsú gyermekeket befogadó nevelőintézetet (alumneumot) és latin, úgynevezett kisgimnáziumot alapított és tartott fenn. Itt Vas vármegyeiek mellett felvidéki, de békési diákokat is tanítottak és láttak el adományokból, 1766 és 1795 között 70 gyermeket írtak be. A kisgimnázium a türelmi rendelet engedélyével élve Kőszegre

▲ Nemescsói ostyatartó doboz, 1652 (Evangelikus Országos Múzeum)

▲ Thököly Imre megígéri, hogy a protestánsok elkobzott javait visszaadja, 1683 (Evangelikus Digitális Gyűjtemények, https://library.hungaricana.hu/hu/view/Ny_Nemescsco_vegyes_iratok_1_1606_1845/ (Megtekintve: 2017. október 1.))

költözött. Talán ezen említett hagyományokat folytatta a falu szülőltje, a kiváló evangélikus pedagógus, Péterfy Sándor. Szakmai tevékenysége mellett, sokat foglalkozott az idős tanítók ellátásával, ő hozta létre az Eötvös-alapot és alapította Budapesten a Tanítók Házát.

A társ-gyülekezet Meszlen faluban hirdették ki a meszlenni Concordia (egyezség) szövegét, amely az úrvacsora tanításán keresztül akarta újra egyesíteni a megbomlott evangélikus és református egységet.

Ez nem sikerült, hiszen épp itt és ekkor történt meg a végleges szakítás.³

▲ Úrvacsorai oltárterítő, 1650 (Evangelikus Országos Múzeum)

Jegyzetek

- 1 Payr Sándor: A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület története. 1. köt. Sopron, 1924. 247. p.
- 2 Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára Kőszegi Fiókleveztár. Kőszeg Város Tanácsának iratai. Acta miscellanea. Nemescsó, 1689. április 26.
- 3 Keveházi László: Nemescsó–Meszlen–Acsád–Kőszegdoroszló Társult Evangélikus Egyházközség. In:

A reformációtól – napjainkig. Evangélikus gyülekezetek, egyházmegyék, kerületek a Dunántúlon. Szerk. Keveházi László. Győr, 2011. 686–694. p.; Veleletek vagyok. 410 éves a Vasi Evangélikus Egyházmegye. Szerk. Baranyai Csaba, Söptei Imre. Kőszeg, 2013. 36–37. p.; Nemescsói Evangélikus Gyülekezet. Nemescsó, 2015. 19 p.

▲ A nemescsói templom (Fotó: Bartos Róbert, 2017)

▲ A templom belső tere Kliegel József orgonájával, 1789 (Fotó: Bartos Róbert, 2017)

▲ Ács Mihály Arany láncc című könyvének címlapja, 1696

A főleg kisnemesek lakta településen az 1600-as évek elejétől már tudunk az evangélikus vallás jelenlétéről, ami a század végére túlnyomóvá vált a lakosság körében. Első ismert lelkésze Laki János, aki 1674-ben került a gyülekezet élére, és akit ebben a pozíciójában idéztek a pozsonyi (ma: Bratislava, Szlovákia) vésztörvényszék elé. 7 évvel később a soproni országgyűlés döntése értelmében – Nemescsó mellett – Vas vármegye második, az evangélikusoknak törvényben engedélyezett nyilvános istentiszteleti (artikuláris) helyeként működött. A 76 környékbeli községből érkező hívek sokáig egy, a temetőben felállított sátorban gyakorolhatták vallásukat, ezt váltotta fel 1711-ben egy fából épült kápolna. Nemcsak a templomot, de évtizedeken át a lelképásztort is nélkülözniük kellett, annak ellenére, hogy az 1695-ben újjászervezett Kemenesaljai Egyházmegye természetes központjának számított. Tanítót azonban folyamatosan tartottak a nemesdömölki (ma: Celldömölk) nemesek.¹

1731-ben, III. Károly király rendelete után történt először kísérlet a környékbeli gyülekezetek felszámolására, de akkor még a hívek ellenálltak. Következő évben hosszas tárgyalások után kénytelenek voltak átadni a templomok kulcsait a személyesen megjelent alispánnak. Nemesdömölk egyedül maradt evangélikus hitében.

A hívek megnövekedett száma miatt még nagyobb szükség mutatkozott kőtemplom építésére, amelyhez már 1736-tól kérelmezték a telek kijelölését. 1743-ban kezdték építését, ám a pördömölki (ma: Celldömölk) benépesítés bejelentését követően újabb hónapokat késett a befejezés, illet-

▲ Úrvacsorai kancsó
(Celldömölki Evangélikus Egyházközség)

ve a templomi bútorzat és felszerelés beszerzése. Végül 1744. december 6-án szentelheték fel az új imahelyet. Ebből az épületből mára csak a szépen faragott keresztelőkút maradt meg.²

A türelmi rendelet után a környező gyülekezetek újjászerveződtek, Nemesdömölk az artikulás hely adta jelentőségét elveszítette. Ám a természetes lakosságnövekedés miatt továbbra is szükség volt a nagyobb méretű templomra, sőt 1897-ben

▲ A templom legkorábbi berendezési tárgya: a keresztelőkút
(Fotó: Bartos Róbert, 2017)

▲ A nemesdömölki templom
(Fotó: Bartos Róbert, 2017)

▲ A nemesdömölki templom szószékoltára
(Fotó: Bartos Róbert, 2017)

Stefka Péter építész tervei alapján teljesen újjáépítették és bővítették. A gyülekezet büszkesége a mintegy 1500 egységből álló könyvgyűjtemény, amelynek alapját az egykori Kemenesaljai Lelkészegyesület könyvtára adja.

Az első templom falai között olyan neves lelkészek hirdettek igét, mint Perlaky Gábor, Hrabovszky Sámuel és Kis János (Berzsenyi Dániel költői tehetségének felfedezője) püspökök; Perlaky Dávid és Hrabovszky István esperesek; valamint Edvi Illés Pál lelkész, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja.³

▲ A templom oltárképe
(Fotó: Bartos Róbert, 2017)

Jegyzetek

- ¹ Payr Sándor: A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület története. 1. köt. Sopron, 1924. 351-355. p.
- ² Bedy Zoltán: A Celldömölki Evangélikus Gyülekezet története. Celldömölk, 1994. 47 p.
- ³ Keveházi László: Celldömölki Evangélikus Egyházközség. In: A reformációtól – napjainkig. Evangélikus gyülekezetek, egyházmegyéik, kerületek a Dunántúlon. Szerk. Keveházi László. Győr, 2011. 600-613. p.; Veletek vagyok. 410 éves a Vasi Evangélikus Egyházmegye. Szerk. Baranyai Csaba, Söptei Imre. Kőszeg, 2013. 14-15. p.

▲ Bibliai jelképek a templom falán
(Fotó: Bartos Róbert, 2017)

▲ Az egykori evangélikus temetőből megmentett sírkövek
(Fotó: Bartos Róbert, 2017)

▲ Edvi Illés Pál tudós „dömölki” lelkész portréja
(Edvi Illés Pál = Vasárnapi Újság, 1856. 48. sz. 417. p.)

Mária Terézia egyházpolitikájával ellentétben II. József felvilágosult abszolutizmusában jelentős szerepet játszott a vallási tolerancia. 1781. október 25-én – szinte pontosan a 100 évvel az artikulás törvények elfogadása után – a protestánsok, ha nem is teljes, de sokkal nagyobb szabadságot kaptak vallásuk gyakorlásában. Kiengedte a híveket a magán vallásgyakorlás szűk medréből és lehetővé tette annak nyilvános megjelenését. A magánéletben biztosította az állami hivatalok elnyerésének lehetőségét, a III. Károly bevezette dekretális eskü nélkül, megszüntette a vegyes házasságokból született gyermekek kötelező katolikus nevelését. A gyülekezetek iskolákat alapíthattak és tanítókat alkalmazhattak.¹

Engedélyezte az önálló egyházközség alapítását illetve templom építését, legalább 100 család összefogása esetén. Mivel ekkora lélekszámú protestáns település kevés volt a vármegyében, sok templom a környékbeli falvak erejének egyesítésével (affiliálás) születhetett meg.

Az új imaházakkal szembeni követelmények:

- udvarban kellett állnia, kapuja nem nyílhott utcára
- tornyot nem építhettek.

A magyar kormányservek és a katolikus egyház ellenállása miatt a végrehajtás késett, így az első templomokat csak 1783-ban kezdték építeni.²

A magtártemplomok berendezése

Az evangélikusok által a reformáció után emelt épületek oldalhajó, kápolna és torony nélküliek, az így nyert alakjuk miatt magtártemplomnak is nevezik ezeket. Lehetőleg az egész gyülekezetet egyszerre akarták befogadni, ezért a férőhelyeket karzatokkal növelték, amelyek mindegyike kiváló ácsmunka, belsőépítészeti műremek. Itt kapott helyet az orgona is, amely fontos szerepet játszik az istentiszteletek alatti közös éneklések zenei kíséretében. A tér hangsúlyos pontján áll a keresztelőkút és a szószékoltár, amelyen oltárkép – gyakran az Utolsó vacsora – látható. A szószékoltár a liturgikus cselekmények egységesítése okán jött létre, hiszen ott történnek az istentisztelet legfontosabb részei: a lelkészi ima, az igehirdetés, az úrvacsora, az esketése, sok helyen a keresztelesek is. Az épületek belső képe

▲ A kőszegi templom orgonakarzata, 1783 (Fotó: Söptei Imre, 2013)

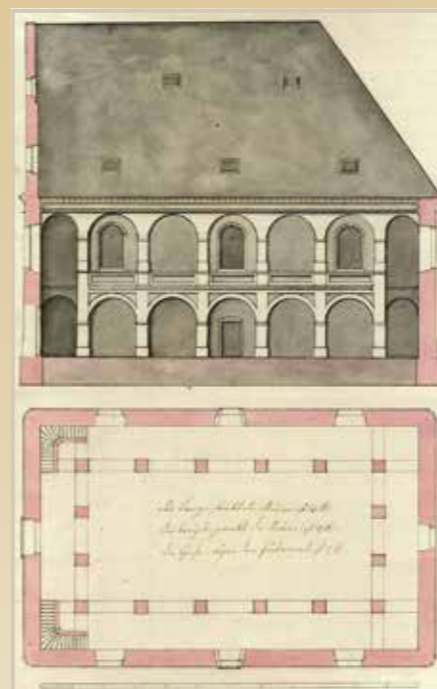
▲ Szószékoltár Meszlenben, 1785 (Fotó: Bartos Róbert, 2017)

▲ Keresztelőkút Uraiúfaluban, 1796 (Fotó: Söptei Imre, 2013)

▲ Énekeskönyvtartó ládika a kőszegi evangélikus templom egyik padjában, 1846 (Fotó: Söptei Imre, 2013)

▲ Kukmér (ma: Kukmirm, Ausztria) evangélikus templomának tervrajza, 1783 (Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára. Vas Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Köz- és kisgyűlési iratok, 1783. november 20. (továbbiakban: MNL VaML Köz- és kisgy. ir. 1783.) 38/3.)

egyszerű, szinte dísztelen, amely arra vezethető vissza, hogy Luther a Bibliával ellenkező berendezéseket, díszítéseket eltávolította.³

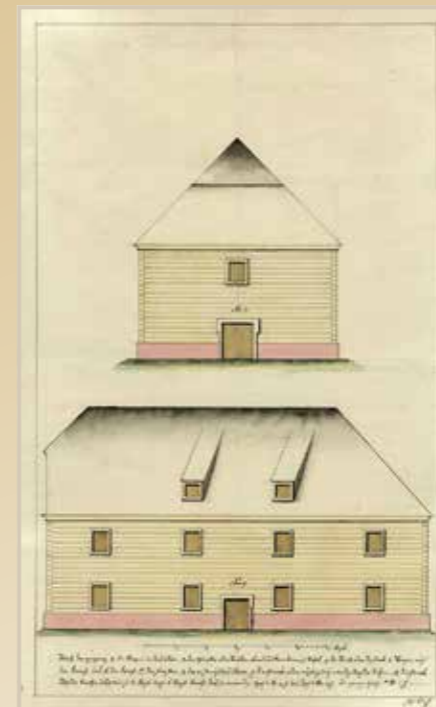
A mai templomok már más képet mutatnak, mivel a gyülekezetek, amint jogi illetve anyagi lehetőségeik lehetővé tették, tornyot emeltek, hogy Isten háza számukra is teljessé lehessen.

Jegyzetek

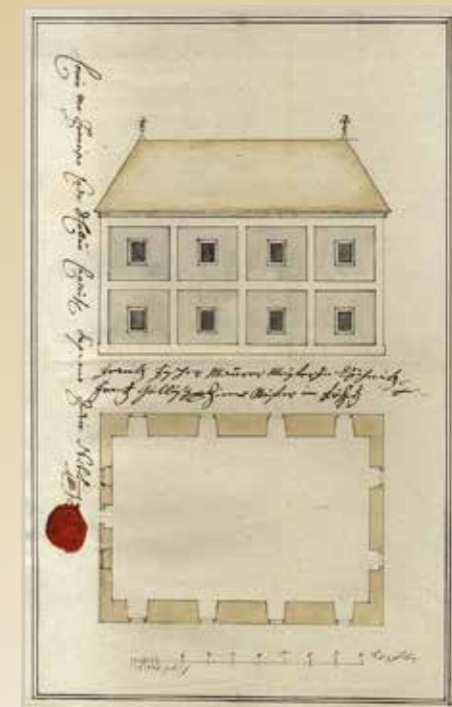
- 1 Málusz Elemér: A türelmi rendelet. II. József és a magyar protestantizmus. Bp., 2006. 654 p.
- 2 Protestáns templomok (http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/index57a2.html?option=com_tanelem&id_tanelem=637&tip=0) (Megtekintve: 2017. október 1.)
- 3 Az evangélikus liturgia és építészeti kerete (<http://www.eptort.bme.hu/doc/szakral/szakral3.html#3>) (Megtekintve: 2017. október 1.)

▲ Bóba evangélikus templomának tervrajza, 1783 (MNL VaML Köz- és kisgy. ir. 1783. 38/7.)

▲ Pucinc (Battyánd, ma: Puconci, Szlovénia) evangélikus templomának tervrajza, 1783 (MNL VaML Köz- és kisgy. ir. 1783. 38/5.)

▲ Rohonc (ma: Rechnitz, Ausztria) evangélikus templomának tervrajza, 1783 (MNL VaML Köz- és kisgy. ir. 1783. 38/15.)

Az 1781-ben kiadott türelmi rendelet a református felekezet hitéletét is újraélesztette. A frissen újjáalakult gyülekezetek éltek a lehetőséggel, anyagi erejüktől függően előbb kb. 6x10 m-es fatemplomokat (oratórium) ácsoltak – Senyeháza, Nagyrákos, Kistrákos, Szentgyörgyvölgy –, majd sorra épültek a téglatemplomok, ekkor még torony nélkül. Amelyik faluban nem tudtak templomot – Pankasz, Nemesnép, Molnaszecsőd, Kerkáskápolna – emelni, ott szép harangláb jelezte a reformátusok jelenlétét.

A megépült templomok sok hasonlóságot mutatnak külsőleg: egyszerű tömegformálás, téglalapalakú hosszahajós alaprajz, világos és egységes téralkotás, puritán megjelenés, kelet–nyugati tájolás. Jellemző a később emelt, karzat feletti torony, általában barokkos sisakkal. A homlokzatok fehérek, barokk utánérzésű tagozatokkal. A belső tér a református liturgia szerint kialakított. A hajó oldalfalán szemmagasság felett a szószék, előtte az úrasztala, egyes helyeken keresztelomedencével, körülöttük U alakban helyezkednek el a padok. Minden templom rendelkezik karzattal, ahol rendszerint orgona is áll. A templombelső fehér, csak a szószék és az úrasztali terítő hordoz díszítést.

A 19. századi templomok – Kistrákos, Kerkafalva, Szalafő – átvesszik ezt a formát, s még a 20. században épülők is lényegében ezt az elrendezést alkalmazzák, hiszen a liturgia, az „lge-központúság” nem változott.¹

Őrségi református haranglábak

A harang nem csupán a templomi liturgia kelléke, hanem a közösség életének szervezője is. Jelzi az időt, a tüzet, a veszélyt, istentiszteletre hívja a híveket, de megkondul temetéskor is. Bánatot, örömet egyaránt hirdet.

Ahol nem volt torony, ott haranglábát állítottak a templom mellé, vagy a temető kapujába. A tornyokat, haranglábakat az ellenreformáció idején elkobozták a protestánsoktól. A gyülekezetek 1791-től állítottak ismét tornyokat az Őrségben.

A haranglábak anyaga fa, kialakításuk nagy változatoságot mutat. Az egyszerűbb, földbeásott, egyoszlopos típus példája a kercai zártzoknyás harangláb 1877-ből. Fejlettebb szerkezetű a kétoszlopos, eredetileg szoknya nélküli, 18. századi eredetű bajánsenyei. A talpgerendára szerkesztett változat – Alsószenterzsébet, Csonkahegyhát (mindkettő Zala megye) – képviseli a másik csoportot, ezek is lehetnek nyitottak vagy zártzoknyásak. A legfestőibbek a négyoszlopos szoknyás típusba tartozók, mint az 1793-ban állított nemesnépi. Talán legismertebb az 1755 körül épült négyoszlopos, talpgerendás, nyitottzok-

▲ A pankászi harangláb (Fotó: Bartos Róbert, 2017)

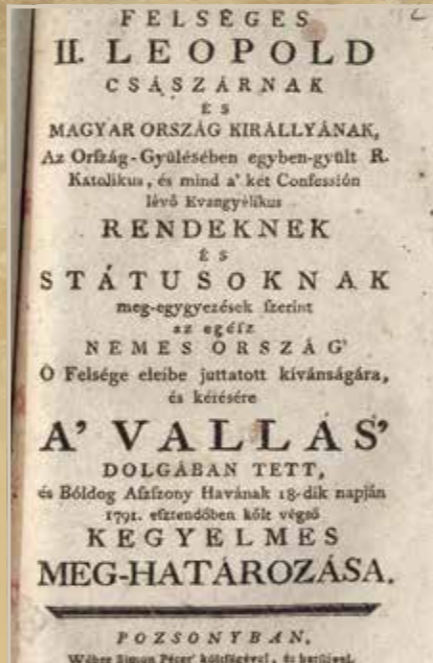

▲ A türelmi rendelet másolata a Vas Megyei Levéltárban (Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára. Vas Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Köz- és kisküldési iratok 114/1782.)

nyás, szúppal fedett pankászi műemlék harangláb. Ide tartozik még a 18. századból származó molnaszecsődi, az 1790-ben ácsolt gödörházi és az 1810 körüli egyházashöllői. Némelyiket a katolikusok és reformátusok közösen – Egyházashöllős, Szaknyér – használták. A haranglábak elhelyezése változatos, a nagyobbakat többnyire a település egy kitüntetett helyén, míg a kisebbeket útszélen állították fel.²

Sőkfák

A sőkfa az őrségi reformátusok fejfája, elnevezése a süvegfa tájnyelvi formája. Általában tölgyfából készített egyszerű sírjel, amelyen díszítést alig találunk. A felirat csak az elhunyt nevét és életkorát tartalmazza, legföljebb egy vésett csillag vagy néhány ro-

▲ Az 1791. évi 26. tc., amely megerősítette és bővítette a türelmi rendelet határozatait (Felsőleges II. Leopold császárnak... Pozsony, 1791. 1. p.)

vátka kerül rá. Magasságuk az állításkor 100–160 cm, ha az alsó rész elkorhad, akkor lejjebb ásták.³

Jegyzetek

- Magyar református templomok. 1-2. köt. Főszerk. Kovács J. István. Bp., 1942. 734 p.; Dercsenyi Balázs et al.: Református templomok Magyarországon. Bp., 1992. 182 p.
- Balogh Ilona: Magyar fatornyok. Bp., 1935. 194 p.; Kovács József: Törzsökös fa haranglábaik Göcsejtől az Őrségen át a Nyírségig. Bp., 2008. 375 p.
- Orbán Róbert: Sőkfás temetők az Őrségben. Kercaszomor, é. n. 16 p. (Őrségi utakon)

▲ Harangláb Nemesnépen (Fotó: Bartos Róbert, 2017)

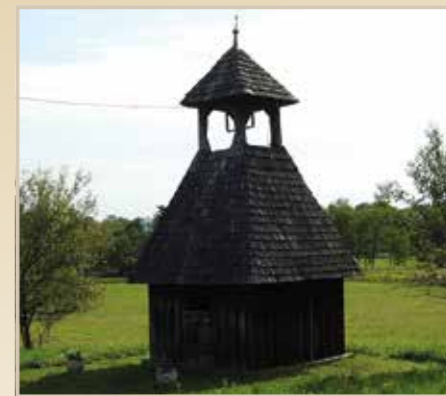
▲ A nagyrákos református templom belső tere (Fotó: Bartos Róbert, 2017)

▲ A kerkáskápolnai harangláb harangja (Fotó: Bartos Róbert, 2017)

▲ A kercaszomori harangláb (Fotó: Bartos Róbert, 2017)

▲ A gödörházi harangláb (Fotó: Bartos Róbert, 2017)

▲ Sőkfa a veleméri temetőben (Orbán Róbert: Sőkfák (sögfák) az Őrségben. <http://eorsegh.blogspot.hu/2011/11/sokfak-sogfak-az-orsegben.html> (Megtekintve: 2017. október 1.)

A protestáns egyházak a hitélet fontos részének tartották a Biblia anyanyelven való olvasását, amelynek alapja a legalább elemi szintű oktatás. Több gyülekezettörténetben is kiemelték, hogy a türelmi rendelet után templomról még csak álmodtak, de a tanítót már meghívták, az iskolát felépítették.

A reformáció első időszakában a majd minden településen megtalálható alapfokú iskolák mellett a leginkább jellemző protestáns iskolatípus a három oktatási szintet befogadó kollégium. A Nádasdy család által alapított és támogatott tanintézetek közül legnagyobb híre a Csepregi Kollégiumnak volt, aminek létezéséről 1557-ből maradt fenn az első adat. A tanítást a rektor irányította, az alsóbb osztályokat segédtanítók, a nagyobb diákok oktatták.¹

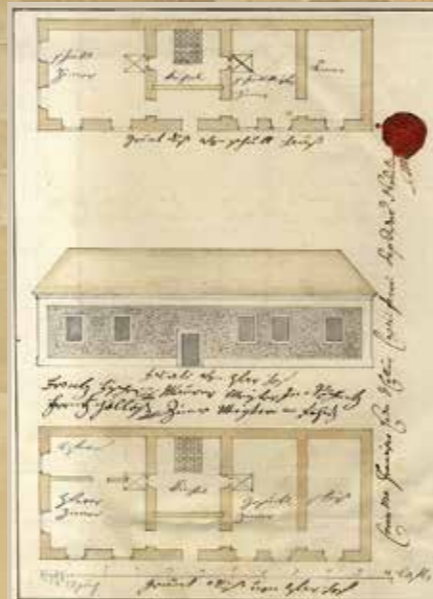
Nevezetes rektorok:

- Sibolti Demeter (1565–1568) – 1585-től püspök²
- Gábelmann Miklós (1587–1588) – később Rudolf király történetírója
- Brunszvik Tóbiás (1613–1616) 1620-tól püspök.³

Nádasdy Ferenc 1643-ban felekezetet váltott, a prédikátorokkal együtt a rektorokat is elűzte birtokairól, ezzel a csepregi kollégium megszűnt. Helyét az egyházkerület támogatásával kibővített kőszegi iskolában – amelyhez a Szent Jakab-templom középkori oltárának köveit is felhasználták – 1653-ban alapított kollégium vette át. A szabad királyi város korábban is nívós iskolát tartott fenn, 10 évig tanított itt Sármelléki Nagy Benedek, aki Pázmány Péterrel is vitába szállt. Kőszegen alig 2 évtizedet tölthettek, 1673-ban a templomfoglalások befejeztével a tanárokat is elkergették.⁴

A reformátusok egyetlen felsőbb iskoláját Körmentre teszik, ahol Dragoni Gáspár volt a teológia professzora 1586–1587-ben.⁵

A kőszegi evangélikus iskolát az artikuláris hely – Nemescső – fogadta be, ott munkálkodott a 18. században egy kisközségi vagy latin iskola. A türelmi rendelet után visszaköltöztek a városba, ahol 1795-től 1876-ig működtek. Turcsányi Lajos tanító–lelkész írta az első magyar tankönyvet német anyanyelvű tanulók számára. Diákjai közül Schneller István

▲ A rohonci (ma: Rechnitz, Ausztria) evangélikus iskola és tanítói lakás tervrajza, 1783 (MNL VaML Vas Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Köz- és kisgyűlési iratok, 1783. november 20. 38/15.)

(1847–1939) egyetemi rektort és Torkos László (1839–1939) költőt lehet kiemelni.⁶

1899-ben alapította a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület azt a kőszegi bentlakásos felsőbb leányiskolát, amely 1917-től gimnáziummá, később líceummá fejlődött. Arató István igazgató az 1930-as években itt vezette be Magyarországon először a szaktantermi rendszerű oktatást.⁷

Az 1840-es évektől Felsőölvőn (ma: Oberschützen, Ausztria) egy többszintű, porosz mintára a filantrópizmus pedagógiai elveit és módszereit használó evangélikus tanintézet – tanítóképző, gimnázium és reáliskola, internátus – jött létre, amelyet a helybeli evangélikus lelkész,

▲ A Cellödömlői Evangélikus Elemi Iskola 2. sz. épülete, 1942 (MNL VaML Tanfel. ir. Cellödömlők)

▲ A felsőölvői Evangélikus Gimnázium tervrajza, 1910 (MNL VaML Felsőöri Járás Főszolgabírója iratai. Közigazgatási iratok 2175/1910.)

Wimmer Gottlieb Ágoston (1791–1863) alapított. Az 1845-ben átadott tanítóképzőben, amely első a magyarországi protestáns egyházak történetében, 12 diák ingyenes oktatást és ellátást kapott. 1846-ban alapították a később 4 osztályos fejlesztett gimnáziumot, a fokozatosan növekedő reáliskola 1853-ban lett 3 évfolyamos, ezek 1852-ben válhattak nyilvános intézményekké. Az ideiglenesen szünetelő reáliskola 1882-ben 6 osztállyal indult újra, a gimnázium 1901-től lett 8 évfolyamos. Fenntartásukat magyarországi és külföldi hitsorsosok – közöttük: Mária Dorotyia főhercegné, IV. Frigyes Vilmos porosz király, Gusztáv Adolf Egyesület – alapítványokkal és évi adományokkal segítették. 1900 és 1902 között itt tanított Móra Ferenc (1879–1934). 1922 végén az osztrák állam bezárta az intézményt, a gimnáziumot a következő évben német tanítási nyelvvel nyitották újra.⁹

Az egyházközségek által fenntartott magyarországi protestáns tanintézeteket 1948-ban államosították.

▲ A Körmentéri Református Elemi Iskola 2. sz. épülete, 1942 (MNL VaML Vasvármegye Tanfelügyelőségének iratai. Általános iratok. A népiskolai épületek állapota 1942. évi október hó 1-én (továbbiakban: Tanfel. ir.). Körment)

Jegyzetek

- ¹ Zátanyi Sándor: A reformáció kori Csepregi Kollégium, 1557–1643. = Magyar Pedagógia, 1991. 3-4. sz. 215-230. p.
- ² Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténelmi lexikon. Szerk. Ladányi Sándor. 3. jav. kiad. Bp., 1977. (továbbiakban: Zoványi, 1977.) 542. p.
- ³ Zoványi, 1977. 97-98. p.
- ⁴ Payr Sándor: A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület története. 1. köt. Sopron, 1924. 244-245. p.
- ⁵ Thury Etele: Dragoni Gáspár és a körmentéri főiskola. Korrajz a XVI. századból. = Protestáns Szemle, 1895. 6. füz. 309-321. p.
- ⁶ Karner Frigyes: Rajzok a Kőszegi Evang. Egyházközség múltjából. Kézirat. Kőszeg, é. n. Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára (továbbiakban: MNL VaML) Kőszegi Fiókleveletár. Fénymásolatok tára 2/1981. 113-117. p.
- ⁷ Garisa Józsefné: Történet. In: A Kőszegi Mezőgazdasági és Kereskedelmi Szakközépiskola Jubileumi évkönyve, 1899–1949–1999. Szerk. uő. Kőszeg, 1999. 2-5. p.
- ⁸ Magyar Győző: Wimmer Gottlieb Ágost Felsőölvő nagy papja. Bp., 1910. 14-36. p.; Zimmermann, Bernhard Hans: Gottlieb August Wimmer, 1791–1863. Ein Wiener mit länderweiter Wirkung. Wien, 1965. 56 p.
- ⁹ Frauneder, Helmut: Die „Armenlehrseminar“ und Wimmers Pedagogik. In: Symposium Gottlieb August Wimmer und die Länder der Stephanskrona 14. und 15. Mai 2004. Oberschützen, 2004. 34-46. p. (Oberschützer Museumsblätter; 1.) (<http://www.museum-oberschuetzen.com/kontakt/images/Museumsbl%3%A4tter1.pdf> (Megtekintve: 2017. október 1.)); Bajzik Zsolt: Evangélikus iskolák Felsőölvőn a 19–20. században. Kézirat. Szombathely, 2017. 15 p.

▲ Wimmer Gottlieb Ágoston (Oberschützer Museumsblätter. Folge 9. 2014. 1. p.)

▲ Az egykori kőszegi evangélikus iskola (1653) épülete napjainkban (Fotó: Söptei Imre, 2017)

Magyarországon az egyesületek legkorábban a 19. században szerveződtek. Az elsők között alapították a Pesti és a Budai Jótékony Nőegyleteket, amelyeket Hermina főhercegnő, József nádor református hitű felesége kezdeményezett. Ezek a társulatok adták mintát a későbbi jótékony szervezeteknek.¹ Az embersegítő célok mellett ezekben az egygondolkodású, ebben az esetben egyhitű tagság itt kereste magának a társaságot, a közösséget. Ennek erősítése érdekében a gyűléseken kívül egyéb összejöveteleket is tartottak. Kirándulásokon, teastélyeken vettek részt, jelmezes farsangokat, táncstélyeket szerveztek, amelyek fontos társadalmi eseménynek számítottak a településükön. A korai protestáns egyesületek között elsősorban az említett nőegyleteket, valamint dalárdákat, olvasóköroket találunk.² Alakultak még területi, szakmai, érdekképviseleti csoportosulások, pl. egyházmegyei: Kemenesaljai Ágostai Hitvallású Evangélikus Tanító Egylet 1894-ben, sőt egyházkerületi közösségek is, például: a Dunántúli Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyházkerületi Ének- és Zenepártoló Egyesület 1896-ban.³

A két világháború között kerültek előtérbe a fiatalabb korosztályok, akkor jöttek létre a diákszövetségek, az ifjúsági (fiú-) és a leányegyesületek. Ezek, ahogy a többiek is, egyházi felügyelet alá tartoztak, fontos volt a hitéleti munka, de jóval többet foglalkoztak a szabadidő hasznos, közösségben való eltöltésével, zenéltek, sportoltak, színdarabokat adtak elő, ünnepségeket tartottak. A fennmaradt egyesületi alapszabályok szerint, a nagyobb településeken egyszerre több kör is működött, a kisebbeken leginkább a nőegyletek, egyébként változatos a kép. Ahol a protestánsok kisebb számban éltek vagy frissen alakították gyülekezeteiket – pl.: Szombathely –, az evangélikus és a református felekezet együttesen is létrehozhatott közösségeket.

Vas vármegye első protestáns felekezeti jellegű egyletét nehéz megnevezni, mai tudásunkkal talán az 1859-ben alapított kőszegi Concordia Evangélikus Férfi Dalegyesületet (németül: Evangelischen Männer Gesang-Verein die Entracht) tekinthetjük annak.⁴

▲ A Kőszegi Evangélikus Nőegylet csoportképe, 1939 (Kőszegi Evangélikus Egyházközség)

▲ A Kőszegi Evangélikus Nőegylet (Hölgykoszorú) első alapszabálya, 1866 (Kőszegi Evangélikus Egyházközség)

A Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltárában található protestáns egyesületi alapszabályok:⁵
 Bük: Evangélikus Férfidalkör
 Celldömök: Ágostai Hitvallású Evangélikus Anyagyülekezeti Nőegylet
 Ágostai Hitvallású Evangélikus Gyülekezeti Énekkar
 Kemenesmagasi: Evangélikus Ifjúsági Leány és Dalos Egyesület
 Kissomlyó: Ágostai Hitvallású Evangélikus Ifjúsági Egyesület
 Körmend: Evangélikus Református Gyülekezeti Jótékony Nőegylet
 Evangélikus Református Polgári Olvasókör
 Kőszeg: Ágostai Hitvallású Evangélikus Nőegyesület
 Evangélikus Diákszövetség

▲ Vas vármegyei protestáns leányegyletek találkozója Szombathelyen, 1931 (Szombathelyi Evangélikus Egyházközség)

Kőszegdoroszló: Evangélikus Ifjúsági Egyesület
 Kukmér (ma: Kukmir, Ausztria): Evangélikus Olvasókör
 Muraszombat (ma: Murska Sobota, Szlovénia): Evangélikus Gyülekezeti Nőegylet
 Nemescső: Evangélikus Ifjúsági Egyesületi Daloskör
 Nemeskolta: Evangélikus Gyülekezeti Nőegylet
 Rábafüzes: Evangélikus Dalegyelet
 Rábapaty: Evangélikus Nő- és Leányegyesület
 Szentgotthárd: Rábakethely Evangélikus Nő- és Leányegyesület
 Szombathely:
 Protestáns Kör
 Protestáns Leányegylet
 Evangélikus Kör
 Evangélikus Nőegylet.

Jegyzetek

- ¹ Tóth Árpád: Önszerveződő polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban. Bp., 2005. 17–59. p. (A múlt ösvényén)
- ² Söptei Imre: A közösség szolgálatában. A Kőszegi Evangélikus Nőegylet története, 1865–1949. In: Előadások Vas megye történetéről. 6. Szerk. Mayer László, Tilcsik György. Szombathely, 2015. 423–430. p. (Archivum Comitatus Castriferrei; 7.); Wirth Zsuzsanna: Protestáns egyesületi élet Szombathelyen a két világháború között. In: Előadások Vas megye történetéről. 2. Szerk. Tilcsik György. Szombathely, 1993. 143–150. p. (Vas megyei levéltári füzetek; 6.)
- ³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára adatbázisai Polgári kori egyesületek (<http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/polgari-kori-egyesuletek>) (Megtekintve: 2017. október 1.)
- ⁴ Söptei Imre: Kőszeg szabad királyi város törvényhatóságának utolsó évei, 1865–1876. In: Kőszeg. 2000. Egy szabad királyi város jubileumára. Szerk. Bariska István, Söptei Imre. Kőszeg, 2000. 265–268. p.
- ⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára Vas vármegye egyesületi alapszabályainak levéltári gyűjteménye.

A karácsonyfára befolyt ajándékok:
 An Geschenken für den Christbaum sind eingegangen:

N. I.	Adomány	Ért.	Összesen
1	Ang. Pál	2	
2	Bárány István	2	
3	Csernok István	10	
4	Fegyver István	10	
5	Füzesi István	2	
6	Füzesi István	2	
7	Füzesi István	2	
8	Füzesi István	2	
9	Füzesi István	2	
10	Füzesi István	2	
11	Füzesi István	2	
12	Füzesi István	2	
13	Füzesi István	2	
14	Füzesi István	2	
15	Füzesi István	2	
16	Füzesi István	2	
17	Füzesi István	2	
18	Füzesi István	2	
19	Füzesi István	2	
20	Füzesi István	2	
21	Füzesi István	2	
22	Füzesi István	2	
23	Füzesi István	2	
24	Füzesi István	2	
25	Füzesi István	2	
26	Füzesi István	2	
27	Füzesi István	2	
28	Füzesi István	2	
29	Füzesi István	2	
30	Füzesi István	2	
31	Füzesi István	2	
32	Füzesi István	2	
33	Füzesi István	2	
34	Füzesi István	2	
35	Füzesi István	2	
36	Füzesi István	2	
37	Füzesi István	2	
38	Füzesi István	2	
39	Füzesi István	2	
40	Füzesi István	2	
41	Füzesi István	2	
42	Füzesi István	2	
43	Füzesi István	2	
44	Füzesi István	2	
45	Füzesi István	2	
46	Füzesi István	2	
47	Füzesi István	2	
48	Füzesi István	2	
49	Füzesi István	2	
50	Füzesi István	2	
Összesen		100	

▲ A Kőszegi Evangélikus Nőegylet számadása, 1905 (Kőszegi Evangélikus Egyházközség)

▲ Ifjúsági egyesület munkájának bemutatása, é. n. (Kőszegi Evangélikus Egyházközség)

▲ Nőegyleti teadélután, 1926 (Kőszegi Evangélikus Egyházközség)

▲ Leányegyleti kirándulás, 1931 (Kőszegi Evangélikus Egyházközség)

▲ Szombathelyi Evangélikus Ifjúsági Egyesület zászlóavatója, 1931 (Szombathelyi Evangélikus Egyházközség)

▲ Ifjúsági együleti majális, 1934 (Kőszegi Evangélikus Egyházközség)

A lutheri tanok gyors terjedésében szerepet játszott, hogy felismerték az egyre népszerűbb nyomtatott termékek jelentőségét. Rövid idő alatt tudtak előállítani akár Újszövetségeket vagy teljes Bibliákat, de népszerűsítő műveket is terjeszthettek nagy számban.

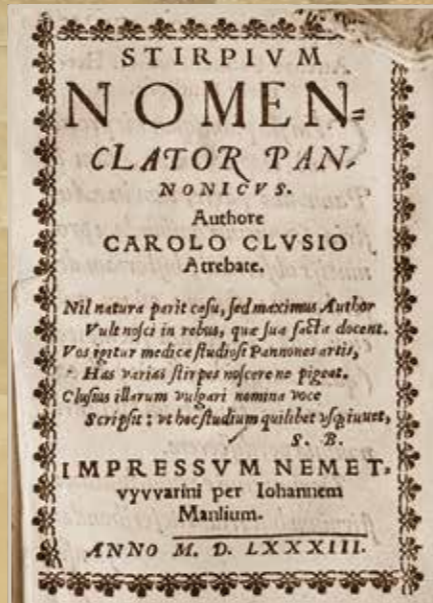
Az első Vas vármegyei nyomdát Nádasdy Tamás költségén rendezték be Sárvár–Újszigeten. Az ötletadó Sylvester János lehetett, aki Bibliafordításba fogott, és „melléktermékként” megalkotta az első magyar nyelvűt. 1536-ban jelentette meg Johannes Strutius nyomdász közreműködésével, aki nem sokkal ezután távozott onnan. Az Újszövetség 1541-ben készült Abádi Benedek segítségével. A Magyarországon kiadott első magyar nyelvű munka szép kiállítású, részben színes kiadvány, 100-nál több fametszet díszíti.¹

Johannes Manlius igazi vándornomdászként több vasi főnemesi udvarban megfordult. Németújváron (ma: Güssing, Ausztria) kétszer működött (1582–1585, 1595–1597), jelentős munkája Carolus Clusiusnak a magyarországi növényekről írt latin–magyar szakszótára. 1587 és 1592 között Monyorókeréken (ma: Eberau, Ausztria) Zrínyi György támogatásával, többek között hadtörténeti és orvosi köteteket nyomtatott. 1605-ben bekövetkezett haláláig Sárváron is dolgozott, 1600-ban és 1602-ben.

Manlius műhelyét Farkas Imre vette át, aki 1625-től Csepregen alkotott, kiadásait a földesúr mellett az evangélikus egyházkerület is segítette. Utolsó munkáját 1643-ban készítette – Zvonarics Mihály és Letenyei István vitairatai –, de Nádasdy Ferenc katolizálása miatt távoznia kellett.²

Batthyány Ferenc 1615-ben vásárolt nyomdát a reformátusok számára, amelyet Németújváron helyezett el. 1617. évi próbanyomatát Johannes Korzenski készítette, de őt nemskora Szepesváraljai Bernhard Máté követte. Munkái közül kevés maradt fenn, pl. Pathay Istvánnak a református vallásról szóló kötete. 1624-ben Pápara költözött.³

Ennek a nyomdának betűivel tünt fel Tejfalun (ma: Mliečno, Szlovákia) a Wecheliusz család, amelynek egyik

▲ Clusius latin–magyar növényjegyzékének címlapja. Németújvár, 1583

tagja, András 1651-ben Kőszegre házasodott és műhelyét a városba költöztette, ennek bővítését az evangélikus egyházkerület támogatta. 1665-ig tartó működéséből alig maradtak fenn nyomtatványok. 1665-ben történt halála után a város átvette nyomdáját, amit Frankfurtból rendelt betűkkel újítottak meg.⁴

További sorsáról biztosat nem tudunk, de feltehetően, hogy a 18. században Kőszegre feltételezett titkos nyomda használhatta. Az ellenreformáció szigorúan tiltotta protestáns művek hazai nyomtatását, csak külföldről lehetett engedéllyel

▲ A Sylvester János fordította Újszövetség címlapja. Hasonmás kiad. Bp., 2006.

▲ Miksa király rendelete Hoffhalter Rudolf antitrinitárius nyomdász üldözéséről (Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára (továbbiakban: MNL VaML) A Vasvár–Szombathelyi Székeskáptalan Hiteleshelyi Levéltára iratai. Litteralia instrumenta Fasc. 5. Nr. 41.)

behozni vallásos munkákat. A kőszegi Ludvig család könyvkötéssel és -kereskedéssel foglalkozott, többi nagyobb hasznot hozhatott, ha nem kellett utaztatni a köteteket, ezért külföldi nyomdahely megjelölésével, de Magyarországon gyártották őket.⁵

1836-ban kapott nyomdaengedélyt Reichard Károly szászországi születésű kőszegi könyvkereskedő, akit Wimmer Gottlieb Ágoston felsőlövői (ma: Oberschützen, Ausztria) lelkes és a Brit és Külföldi Bibliatársulat támogatt. A kor viszonyai között nagyvállalkozásnak számító műhely

▲ A „titkos” kőszegi nyomda egyik terméke, Kőszeg, é. n.

– alig 15 éves működése alatt – mintegy 150.000 Bibliát, illetve Újszövetséget jelentetett meg, felülmúlva a sárospataki nyomda teljesítményét. Kiadványai, szoros ellenőrzés (cenzúra) alatt, a magyar mellett horvát, német, szlovák és szlovén nyelven is szolgálták a protestantizmus ügyét.⁶

Jegyzetek

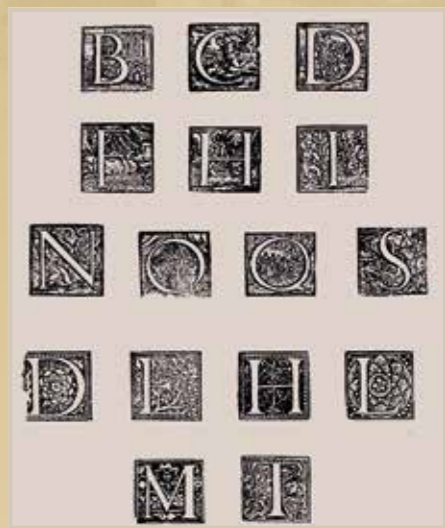
- 1 A kézisajtó kora az Országos Széchényi könyvtár honlapján (<http://typographia.oszk.hu/html/hun/nyomdak/sylvester.htm> (Megtekintve: 2017. október 1.))
- 2 Novák László: A nyomdászat története. Bp., 1929. 107-109. p.; Botta István: A reformáció és a nyomdászat Magyarországon. = Magyar Könyvszemle (továbbiakban: MKSZ), 1973. 3-4. sz. 270-289. p.; Kovács József László: Farkas Imre sopronkeresztúri és csepregi nyomdája, 1608–1643. = MKSZ, 1973. 3-4. sz. 359-364. p.
- 3 V. Ecsedy Judit: Egy dunántúli református nyomda sorsa. In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1979. Fel. szerk. Kovács Iona. Bp., 1981. 303-352. p.
- 4 Söptei Imre: Újabb adatok kőszegi evangélikus Wecheliusz nyomda működéséről, 1651–1671. = Életünk, 2018. 2. sz. 66-72. p.
- 5 V. Ecsedy Judit: Titkos nyomdahelyű régi magyar könyvek, 1539–1800. Bp., 1996. 296 p.
- 6 Söptei Imre: Kőszeg szabad királyi város könyv-, nyomda- és sajtótörténete 1836 és 1920 között. Kőszeg, 2007. 4-7. p. (Kőszegi Történelmi Füzetek, 1.)

▲ Farkas Imre nyomdájának iniciaisja (<http://typographia.oszk.hu/html/hun/nyomdak/evangelikus.htm> (Megtekintve: 2017. október 1.))

▲ A németújvári református nyomda próbanyomata, 1617 (http://typographia.oszk.hu/html/hun/nyomdak/dunantuli_ref.htm (Megtekintve: 2017. október 1.))

▲ A Manlius nyomda betűi (<http://typographia.oszk.hu/html/hun/nyomdak/manlius.htm> (Megtekintve: 2017. október 1.))

▲ A kőszegi könyvcenzor listája a Reichard nyomda kiadványairól, 1848 (MNL VaML Kőszegi Fiókleveztár A Kőszegi Bencés Rendi Gimnázium iratai. Cenzori iratok 127/1848.)

▲ A kőszegi Wecheliusz nyomda telke napjainkban (Fotó: Söptei Imre, 2017)

A reformáció évszázadai során több tíz neves és tudós személyiség született vagy élt a vármegyében. Különösen gazdag volt ebből a szempontból az első, szabadabb viszonyokat nyújtó időszak. A hittudósokat ebből a korból választottuk, ám a 19–20. század is termelt kiváló szakembereket.

Beythe (Böjte) István¹

Kő, 1532 – Németújvár, 1612.; református püspök, egyházi író. Tolnán, majd külföldi egyetemeken tanult. 1556-tól több helyen tanított. 1565-től a Bánffy család udvari papja Alsólendván (ma: Lendava, Szlovénia). 1574-ben Sopronban magyar prédikátor, 1576-tól Németújváron (ma: Güssing, Ausztria) működött. 1585-ben az egységes protestáns Sopron–Vas vármegyei kerület püspökévé választották. 1591-ben egymaga állt ki a református irány mellett, 1595-ben nem írta alá a meszlenti Concordiát, lemondott a püspökségről, ám csak halála után jelölték ki utódját. Jelentősebb írása az 1582-ben megjelent Keresztyéni tudománynak rövid summája. Carolus Clusiussal közösen növénytanai munkát is kiadott.

Szenci Molnár Albert²

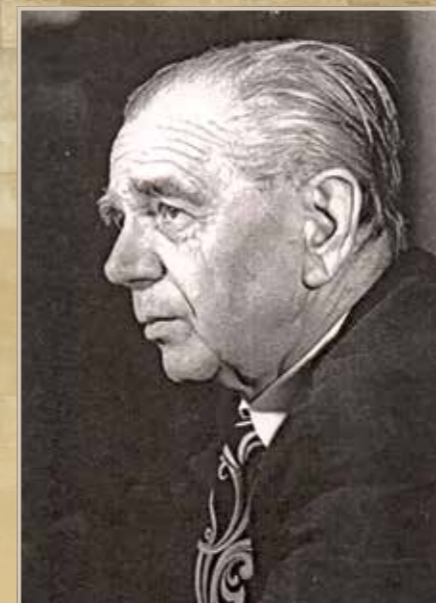
Szenc, 1574 – Kolozsvár, 1634.; református lelkész, nyelvtudós. Szencen (ma: Senec, Szlovákia), Győrben, Göncön

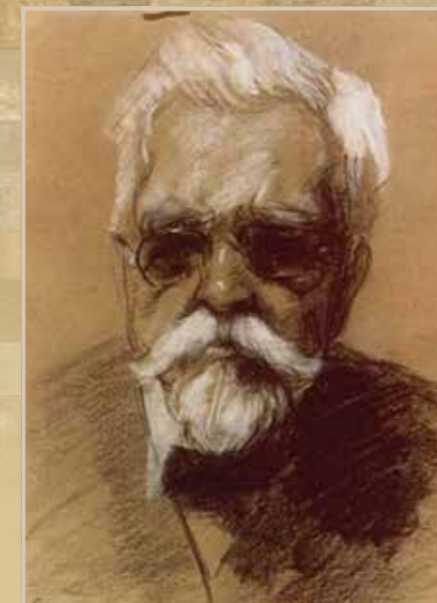
▲ Beythe István
(Balogh Lajos: Carolus Clusius (1526–1609) élete és munkássága. = Vasi Szemle, 2010. 4. sz. 404. p.)

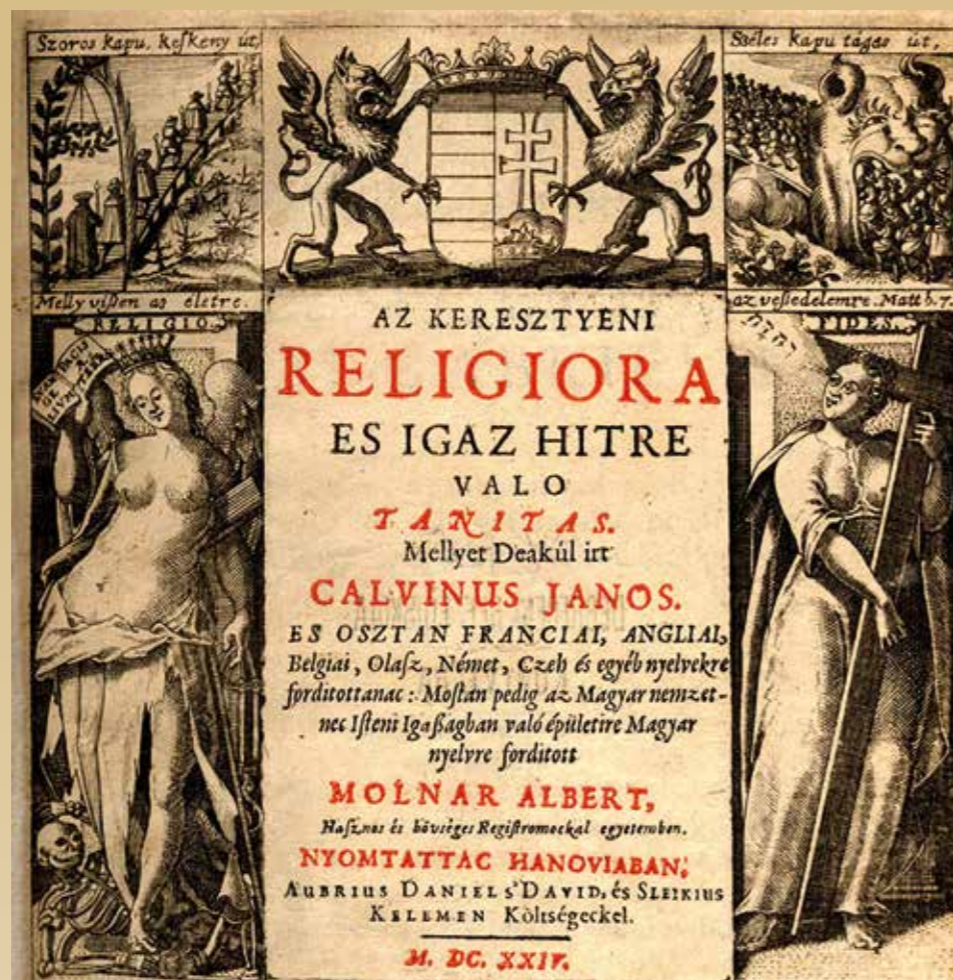
▲ Szenci Molnár Albert
(Dézsi Lajos: Szenci Molnár Albert, 1574–1633. Bp., 1897. 1. p. (Magyar történelmi életrajzok))

▲ Imre Samu
(Magyar nyelv és irodalom. In: Pannon Enciklopédia. Szerk. Sipos Lajos. Bp., 1996. 168. p.)

▲ Schneller István
(Pukánszky Béla: Schneller István. 2. kiad. Bp., 1995. 1. p. (Magyar pedagógusok))

▲ Szenci Molnár Albert Kálvin fordításának címlapja (Keresztyéni religiora és igaz hitre való tanítás. Mellyet deakul irt Calvinus János... Magyar nyelvre fordított Molnár Albert. Hanau, 1624.)

és Debrecenben tanult. 1591-től németországi egyetemre járt. Hosszas vándorlás után 1612-ben tért haza. Vas vármegyében részt vett a köveskúti (ma: Salköveskút) zsinaton, mintegy fél évig, 1614 júliusáig Rohoncon (ma: Rechnitz, Ausztria) lelkészkedett. 1615-ben újra külföldre vette útját. Bethlen Gábor 1624-ben hazahívta könyveket fordítani. Latin–magyar–görög szótárakat állított össze, zsolnárokat fordított.

Imre Samu³

Felsőőr, 1917 – Budapest, 1990.; nyelvész, nyelvjáráskutató, a MTA rendes tagja. Református családban született, Pápán és Debrecenben tanult. Tanárként kezdett dolgozni, 1951-ben lett a MTA Nyelvtudományi Intézetének munkatársa. A magyar nyelvjárást vizsgálta, tájnyelvi gyűjtéseket végzett – pl. Felsőőr (ma: Oberwart, Ausztria) környékén –, szakfolyóiratot szerkesztett. 1971-ben alapította az Őrség című burgenlandi magyar folyóiratot. Az 1964. évi Állami Díj mellett számos kitüntetésben részesült. Róla nevezték el a 2007-ben létrehozott felsőőri regionális nyelvészeti műhelyt.

Magyar István⁴

†1605 körül; evangélikus esperes, közíró. Születési adatai ismeretlenek. Wittenbergi tanulmányai után az 1590-es években Nádasdy Ferenc udvari papja, akit elkísért a 15 éves háborúba, majd esperes lett Sárváron. Néhány éves működése alatt jelentős irodalmi munkát végzett. Fő műve Az országokban való sok romlásoknak

okairól... címmel jelent meg, amely Pázmány Pétert vitára, Zrínyi Miklóst pedig elismerő megszólalásra ihletett.

Zvonarics Imre⁵

Sárvár, 1570 körül – Csepreg, 1621.; evangélikus lelkész, író. Nagyörben (ma: Spišská Belá, Szlovákia) tanult, egyetemre Wittenbergbe járt. 1602-ben Németkeresztúron (ma: Deutschkreutz, Ausztria) rektor, majd Ikerváron és Csepregen prédikátor, 1617-ben a Csepreg–kőszegi Egyházmegye esperese. Csepreg elfoglalásakor gyilkolták meg. Hitéleti munkákat írt, de az 1615-ben napvilágot látott Pázmány Péter pirotságai című vitáirata tette igazán híressé.

Schneller István⁶

Kőszeg, 1847 – Budapest, 1939.; pedagógiai író, egyetemi tanár, a MTA levelező tagja. Evangélikus lelkészcsaládban született, a soproni teológia után Berlinben és Halleban tanult. Teológiai tanárkodás után került Kolozsvárra (ma: Cluj-Napoca, Románia), ahol az egyetem pedagógiai tanszékének vezetője, 1918–1919-ben rektor lett. Szegeden ő alapította újra az intézményt. Didaktikai és tantervméleti kutatásokat folytatott, a személyiségpedagógia jeles képviselőjévé lett elismert.

Jegyzetek

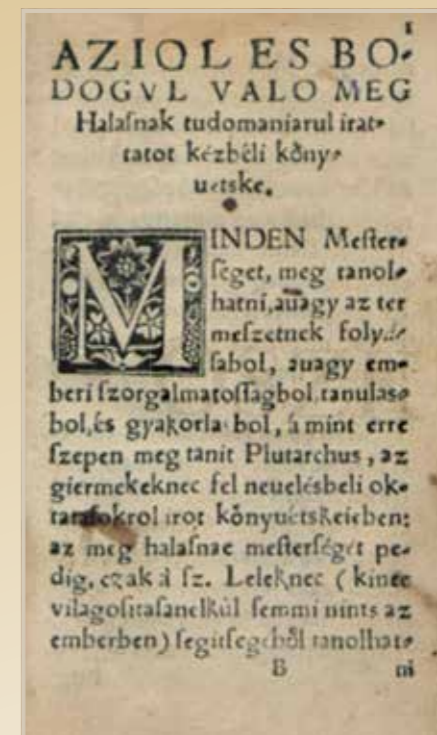
- ¹ Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Szerk. Ladányi Sándor. 3. jav. kiad. Bp., 1977. (továbbiakban: Zoványi, 1977.) 76. p.
- ² Zoványi, 1977. 590. p.

³ Imre Samu. Összeáll. Köbölkúti Katalin. Szombathely, 1997. 61 p. (Vasi életrajzi bibliográfiák, 35.)

⁴ Zoványi, 1977. 383. p.

⁵ Zoványi, 1977. 709. p.

⁶ Söptei Imre: Schneller István. In: Kőszeg város díszpolgárai. Kézirat. Kőszeg, 2012. 77. p.

▲ Magyar István művének címlapja, 1600 (Magyar István: Az iol es boldogul való meghalásnak tudományarul irattott kézbéli könyvcske. Sárvár, 1600. 17. p.)

Az evangélikus felekezet lelkészeinek maga Luther Márton mutatott példát az új öltözék megválasztásánál, amikor egyik nap reggel még szerzetesi ruhában, délután pedig doktori talárban hirdette az igét. A hitújító azonban inkább külsőségnek tekintette, nem tartotta a témát elsődleges fontosságúnak, sőt egyes szertartásokat a hagyományos papi alzában (fehér színű, hosszú, tunikaszerű öltözet) vezetett. Ezért is terjedhetett lassan az úgynevezett Luther-kabát, bár ehhez hozzájárult az első lelkészek gyenge anyagi helyzete is, akik ezért vagy ragaszkodtak a civil ruhájukhoz, vagy átvették a katolikus miseruhákat.

Az első Luther-talárok német földről érkeztek Magyarországra, ahol elsősorban a német lakosságú városokban terjedtek. Ez sokaknak nem tetszett, hiszen abban idegen befolyást láttak. A vita évtizedekig folyt, ezért a zsinatokon általában az egyszerűségről állapodtak meg. Az alba még sokáig megmaradt, olyannyira, hogy kitaláltak egy fodrok szerinti (három a püspököknek, kettő az esperesnek, egy a lelkésznek) „rangjelzést” is. 1791-ben a pesti zsinaton döntöttek az akkor már zsinórokkal és gombokkal magyarosított kabát mellett. Korábban spanyol- illetve körgallért viseltek hozzá, a zsinat véglegesítette a sajátos alakjáról Mózes-táblának nevezett nyakravalót.

Kiegészítőként 1891-től ajánlják a barett nevű fejedőt, amelyet a külső szertartásokon viselnek. A teljes öltözetet az 1929-ben tartott közgyűlés véglegesítette.¹ A püspökök keresztviseléséről 1948-ban döntöttek.²

A 2000-es évek közepétől lehetővé tették a stóla illetve az alba önkéntes használatát is.³

A református egyház magyarországi prédikátorainak is fontos volt az előző korszak fényűzésével való szakítás külső kifejezése. Egyelőre nem volt egységes viselet, az 1554-ben összeállított Baranyai kánonokban is csak a „tisztességes öltözeteket” várták el, amely megkülönböztette őket, mint Krisztus szolgáit. A 17. századból leginkább

▲ Luther alzában konfirmál (Schatz, Helmut: Historische Bilder. Zum evangelisch-lutherischen Gottesdiensts. Ansbach, 2014. 28. p.)

▲ Evangélikus és református gályarab lelkészek és öltözetük, 1676. (Lani, Georg: I. N. J. Martyrum Protectoris... Lipsce, 1676. A címlap verzője.)

tiltó zsinati rendelkezések maradtak fenn az öltözködéssel kapcsolatban, amelyeket kiterjesztettek a családtagokra is. Az ábrázolások alapján látszik, hogy az 1600-as évek második felére már a magyaros viselet vált általánossá a reformátusok között. Az ellenreformáció és az idegen öltözék együtt járt. Együtt nem szenvedhették tehát őket.

Mivel országos hatáskörű zsinatot nem tarthattak, az egyházkerületek saját maguk hoztak intézkedéseket. A 18. század elején kiadott debreceni határozatokban nem támogatták a paróka, de még a szakáll viselését sem. 1706-ban pl. Gyöngyösi Árva Pált paróka használata miatt felmentették lelkészi állásából, sőt, Angliából hozott ruháját is kritizálták. 1742-ben, a tassi gyűlésen hat pontban léptek fel a cífraságok ellen. Az 1791. évi budai zsinat azonban csak a papi tevékenység közbeni fekete öltönyt írta elő.

▲ A kenderesi keresztelési anyakönyv címlapja, 1758. (http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/100_falu/Kenderes/pages/005_gorongyos_uton.htm (Megtekintve: 2017. október 1.))

A ma élő palástviselet a Dunamellékről terjedt el, első adata 1816-ból maradt fenn. Egységes öltözetként egyelőre nem honosodott meg, de a Dunántúlon kimutatható volt a hatása. Az 1881. évi zsinat határozott a hosszú fekete atilla és a palást viseléséről az egyházi és a hivatalos polgári alkalmakkor is.

Az 1900-as évek elején az Országos Református Lelkész Egyesület (ORLE) javasolta egyenruha bevezetését, ám ezzel nem értek el teljes sikert. Az 1928. évi zsinat határozta meg a hivatalos lelkészi ruházatot: hosszú fekete kabát, fekete palást, fekete

▲ Antal Géza dunántúli református püspök az ORLE által javasolt „egyenruhában”, 1928. (Takács, 2004. 94. p.)

▲ Evangélikus lelkészi öltözet a 19. században, a Mózes-táblák másik változatával (Ittész, 2016. 14. p.)

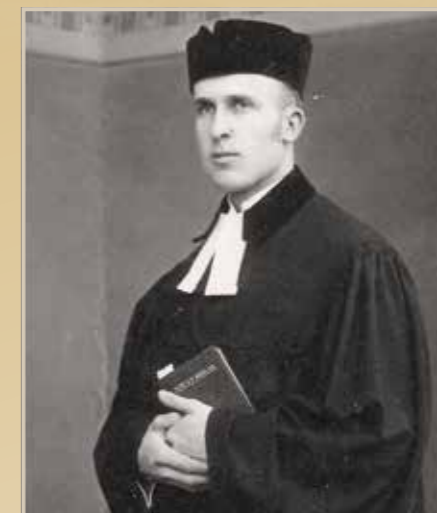
bársony magyar süveg. A polgári eseményeken a hosszú fekete kabát viselését írták elő. Ezt lényegében megerősítette az 1967. évi 3. tc.⁴

Jegyzetek

- ¹ Keveházi László: A Luther-kabát története hazánkban. Evangélikus Élet, 2005. 19. sz. 3. p.; Ittész János: Liturgikus öltözékek. = Evangélikus Élet, 2016. 13. sz. (továbbiakban: Ittész, 2016) 14-15. p.
- ² Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára Kőszegi Fióklevéltár. Arató István a kőszegi evangélikus líceum igazgatójának iratai, Győr, 1948. február 26.
- ³ Közlemény: A Püspöki Tanács állásfoglalása a liturgikus viseletek használatáról. (<http://www.evangelikus.hu/kozlemeny-liturgikus-viseletek-hasznalatarol>) (Megtekintve: 2017. október 1.)
- ⁴ Takács Béla: A magyar református lelkészek öltözete. S. a. r. Dienes Dénes, Debrecen, 2004. (továbbiakban: Takács, 2004.) 118 p. (Nemzet, egyház, művelődés; 3.)

▲ Balogh Péter debreceni református püspök (Weber Henrik metszete 1860) (https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/8427/b2_kep05800.jpg (Megtekintve: 2017. október 1.))

▲ Evangélikus lelkész barettben, az 1920-as években (Ittész, 2016. 14. p.)

▲ Evangélikus lelkészi és diakonissza valamint református lelkészi öltözet (ülő alak) a kiállításon (Fotó: Melega Máté, 2017)

A reformáció első szakasza alatt a főurak voltak az új hitfelekezetek legfőbb támogatói. Eleinte nem mindenki vállalta nyíltan új hitét, de a 16. század második felében alig található olyan család, amely ne tért volna át, maguk után vonva birtokaik lakóit. A magyar Nádasdy, Batthyány, Zrínyi, Erdődy uradalmak mellett a zálogos területek urai, mint Johannes Weisprach is csatlakoztak a vallásváltoztatókhöz.¹ A hitélet tárgyi és személyi feltételeiről ők gondoskodtak. Udvaraikban humanista tudósokat, magas képzettségű prédikátorokat, orvosokat, rektorokat, tanítókat foglalkoztattak. Bőkezű mecénásként könyvek kiadását támogatták, több helyen nyomdát működtettek. Ez az állapot állt fenn egészen a katolikus hitre való visszatérésükig, amikor teljesen szakítottak a protestantizmussal. A gyülekezetek ezután lényegében önfenntartóvá váltak, az önálló egzisztenciával bíró köznemesek és polgárok segítségével. Akkoriban terjedt el a rendszeres adakozások, alapítványok létrehozása illetve a végrendeleti hagyományok szokása, amely a gyülekezeteken kívül, a kollégiumok, líceumok valamint az egyházkerületek fenntartását, továbbélését biztosították.

Az ellenreformáció évtizedeiben azonban az adományozók helyzete is nehezebbé vált, csak az igazán elkötelezettek és függetlenek maradtak meg felekezetüknél. 1646-ban az evangélikusok „letárt” készítették, hogy kiknek a támogatására számíthattak még, közöttük az alábbi családok szerepeltek: Sibrik, telekesi Török, gersei Petheő, Nádasdi, Palásti, Guary, Dömölki, Jánosi, Ostffy, Hagymási, Maróthy, Balogh, Polány, Kéry, mankóbüki Horvát, Hertelendi, Darás, Ságghi, Hollósi, Kaczor, Szelestei, Darabos, Jobbágyi, Paty. Külön kiemelték Kőszeg város tanácsát, amely ekkoriban vette át részben Csepreg és a Nádasdy család szerepét, kollégiumot és nyomdát is fenntartott.² Később az egyház szempontjából fontos famíliák,³ mint a Fügh, Czeke, Káldy, Mesterházy, Vidos és a Weöres is aktívabbakká váltak. Ezen ősi nemesi családok utolsó nagy képviselője Ostffy Lajos – főispán, országgyűlési képviselő –, aki hosszú éveken át működött az egyházmegye felügyelőjeként.

A reformátusoknál ilyen összeírásról nem tudunk, de ott is sokan akadtak, akik generációkon keresztül anyagiakkal vagy munkájukkal jelentős segítséget nyújtottak hirtorsosainknak. Felsőőrön (ma: Oberwart, Ausztria) és az egyházmegyében is nagy szerepet játszott a Szeremley és a Chernel család.⁴ Utóbbiból Jób az artikuláris hely templomáért tett sokat; Sámuel öccse a pápai kollégiumra hagyta gazdag

▲ A Chernel család címere (Magyarország címeres könyve. Szerk. Alapi Gyula et al. Bp., 1913. 146. tábla)

▲ Mesterházy Miklós címere a nemescsói templomban (Fotó: Bartos Róbert, 2017)

könyvtárát;⁵ György, Gusztáv, Ferdinánd és Antal pedig a 19–20. században összesen több mint 60 évig töltötte be az Őrségi Egyházmegye gondnoki posztját. Fontos tevékenységet folytattak még a Dienesek, Nemesnépi Zakálók vagy Pálóczyak.⁶

Jegyzetek

¹ Payr Sándor: A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület története. 1. köt. Sopron, 1924. (továbbiakban: Payr, 1924.) 237. p.

² Payr, 1924. 684. p.

³ Az egyes családok címereire lásd: J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch... Bd. 4. 15. Abt. Der Adel von Ungarn. Bearb. Géza Csergheő, Iván Nagy. Nürnberg, 1893. (továbbiakban: Wappenbuch, 1893.) 775 p. Taf. 504; Bd. 4. 15. Abt. Supplementband. Bearb. Géza Csergheő, Josef Csoma. Nürnberg, 1894. (továbbiakban: Wappenbuch, 1894.) 150 p. Taf. 102

⁴ Pataky László: Az Őrségi Református Egyházmegye története. Bp., 1992. (továbbiakban: Pataky, 1992.) 184-185. p.

⁵ Söptei Imre: A kőszegi Várkör 67. sz. ház építés és tulajdonlás története, 1767–1952. In: Előadások Vas megye történetéről. 5. Szerk. Mayer László, Tilcsik György. Szombathely, 2010. 289-302. p. (Archivum Comitatus Castriferrei; 4.) 291-292. p.

⁶ Pataky, 1922. 415. p.

▲ Weöres Pál címere a nemescsói templomban (Fotó: Bartos Róbert, 2017)

▲ A Czeke család címere (Wappenbuch, 1894. Taf. 23.)

▲ A Darabos család címere (Wappenbuch, 1894. Taf. 24.)

▲ A Fügh család címere (Wappenbuch, 1893. Taf. 147.)

▲ Káldy család címere (Wappenbuch, 1893. Taf. 212.)

▲ Palásthy család címere (Wappenbuch, 1893. Taf. 347.)

▲ Pálóczy család címere (Wappenbuch, 1893. Taf. 349.)

▲ A Sibrik család címere (Wappenbuch, 1893. Taf. 412.)

▲ A Vidos család címere (Wappenbuch, 1893. Taf. 489.)

▲ A Szelestey család címere (Wappenbuch, 1893. Taf. 440.)

▲ A Szeremley család címere (Wappenbuch, 1893. Taf. 445.)

▲ Ostffy Lajos emléktáblája az ostffyasszonyfai evangélikus templom falán (Fotó: Söptei Imre, 2017)

A Vasi Evangélikus Egyházmegye 1952-ben kapta új nevét és mai szervezeti formáját. 23 gyülekezet alkotja, amelyek közül három társult egyházi formában tevékenykedik. Az aktív hívek száma valamelyest növekedett az utóbbi évtizedekben, ma 18.000 fő körüli, bár arányaiban némileg torzult a városok javára.

1990 óta több új intézménnyel gyarapodtak, amelyek közül a Kőszegi Evangélikus Szakgimnázium, Szakközépiskola és Kollégium, az egykori Gyurátz Ferenc Evangélikus Leánygimnázium utóda, 2000-ben került újra egyházi kezelésbe. A szombathelyi egyházközség 2007-ben vette át az egyik önkormányzati iskolát, amely azóta Reményik Sándor nevét viseli, 2017-ben bobai tagiskolával és óvodával gyarapodtak.¹ A Nemescső központú Ács Mihály Alapfokú Művészeti Iskola több környékbeli település oktatási intézményeiben alakított tagozatot, ahol zenét, táncot, képzőművészetet tanulhatnak a gyerekek. Celldömölkön a Hajnalcsillag Óvoda dolgozik nagy sikerrel.²

Diakóniai intézmények:

- Johanneum Evangélikus Diakóniai Központ (Szombathely)
- Kőszegi Evangélikus Szeretothon
- Lakos Ádám Evangélikus Szeretetszolgálat (Boba)
- Nádasdi Evangélikus Szociális Központ
- Sartoris Szeretetszolgálat (Nemescső)
- Túróczy Zoltán Szombathelyi Evangélikus Idősek Szeretothonja.³

Utóbbi években pályázati lehetőségeknek köszönhetően több helyen modernizáltak közösségi tereket, templomokat újjáépítettek meg.

A 20. század városiasodási tendenciái miatt már a két világháború közötti időszakban az Őrségi Református Egyházmegye területén több új gyülekezet szerveződött és lett anyaegyház: Celldömölk, Kőszeg, Nagykanizsa, Sárvár, Szentgotthárd, Szombathely és Zalaegerszeg. 1952-ben Vas–Zalai Egyházmegyévé szervezték a gyülekezeteket, amely 1990-ben állt vissza a korábbi rendbe és kapta újra egykori nevét.⁴ Ma 17 gyülekezetben kb. 9000 hívőt tartanak nyilván. Ebből Vas megye határain kívül esik Becsvölgye, Szentgyörgyvölgye, Szentlászló, Zalaegerszeg. Az utóbbi évtizedekben három új templom és két parókia épült, egyet a leégése után újjáépítettek. 2016-ban a szombathelyi templom kapott tornyot, amelyet még az 1930-as években terveztek.

▲ A szentgotthárdi református templom
(<http://www.refdunantul.hu/lap/orsegiem/cikk/mutat/szentgotthard/>) (Megtekintve: 2017. október 1.)

▲ A felújított celldömölki református templom
(<http://www.refdunantul.hu/lap/orsegiem/cikk/mutat/celldomolk/>) (Megtekintve: 2017. október 1.)

Bajánsenyén található a Nemesnépi Zakál György Őrségi Diakóniai Alapítvány. Az egyházi turizmus szolgálatában református vendégházak állnak Kerkafalván – ahol konferenciaközpont is található –, Kerkáskápolnán és Kőszegen.⁵

Jegyzetek

- ¹ A Szombathelyi Evangélikus Egyházközség honlapja (<http://www.szombathely-lutheran.hu/>) (Megtekintve: 2017. október 1.)
- ² Rostáné Piri Magda: A Vasi Evangélikus Egyházmegye története. In: A reformációtól – napjainkig. Evangélikus gyülekezetek, egyházmegyék, kerületek a Dunántúlon. Szerk. Kevházi László. Győr, 2011. 566-571. p.
- ³ Veletek vagyok. 410 éves a Vasi Evangélikus Egyházmegye. Szerk. Baranyay Csaba, Söptei Imre. Kőszeg, 2013. (továbbiakban: Baranyay – Söptei, 2013.) 54-61. p.
- ⁴ Pataky László: Az Őrségi Református Egyházmegye története. Bp., 1992. 203-408. p.
- ⁵ Az Őrségi Református Egyházmegye honlapja (<http://www.refdunantul.hu/lap/orsegiem/hir/lista/esperesi-hivatalol/>) (Megtekintve: 2017. október 1.)

▲ Református templom Kőszegen
(Fotó: Söptei Imre, 2017)

▲ Sárvári református templom
(<https://www.facebook.com/pg/Sarvარი-Református-Egyházközség-191585351184316/photos>) (Megtekintve: 2017. október 1.)

▲ Reményik Sándor Általános Iskola és Művészeti Iskola Szombathely (<http://www.szombathely-lutheran.hu/>) (Megtekintve: 2017. október 1.)

▲ Johanneum Evangélikus Diakóniai Központ Szombathely (<http://www.szombathely-lutheran.hu/>) (Megtekintve: 2017. október 1.)

▲ Új közösségi épület Bobán
(Fotó: Bartos Róbert, 2017)

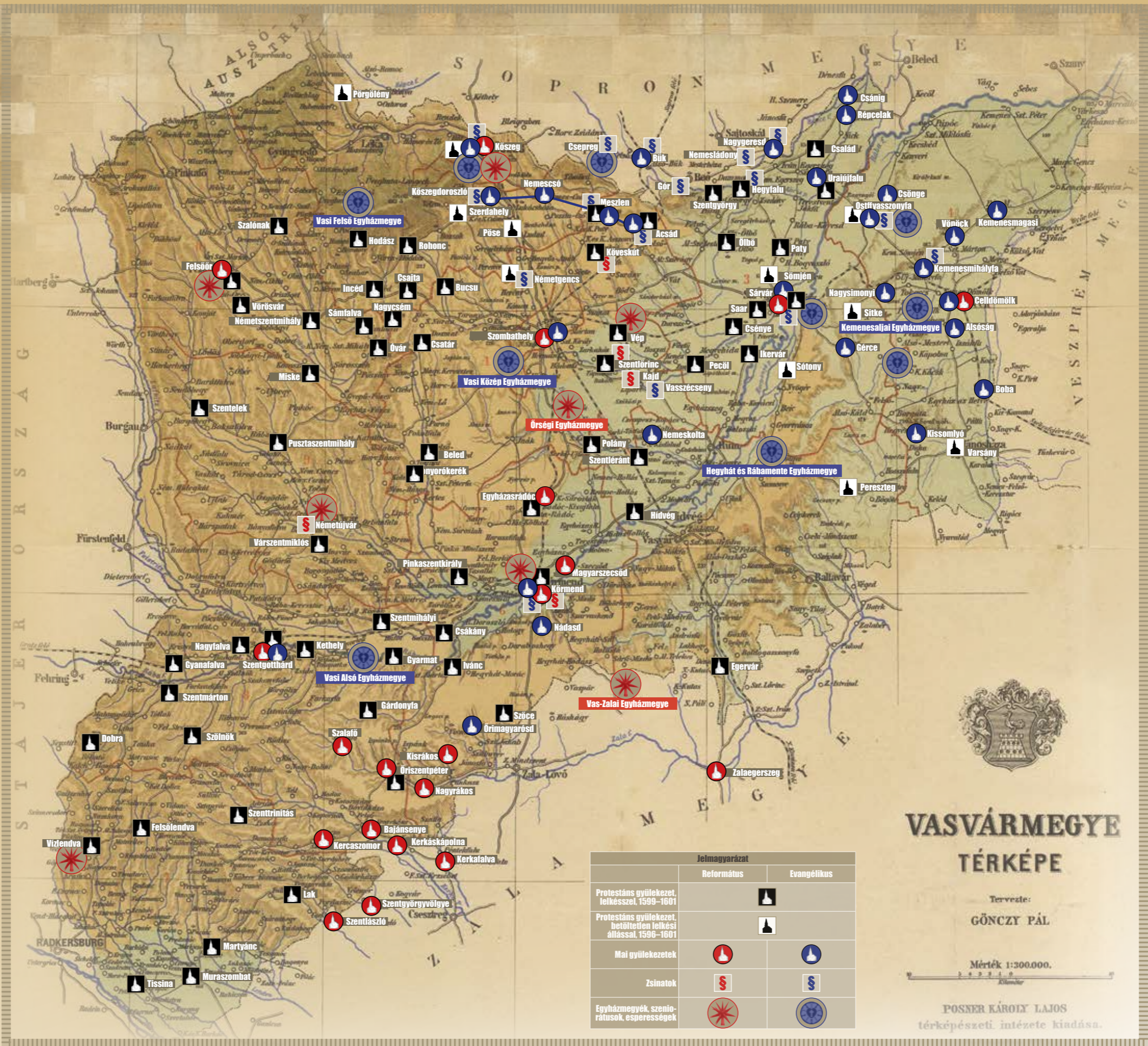
▲ Evangélikus templom Nádasson
(Fotó: Kőrösi Krisztina, 2013)

▲ Felújított református imaház Kerkáskápolnán
(<http://www.refdunantul.hu/lap/orsegiem/cikk/mutat/kerkaskapolna/>) (Megtekintve: 2017. október 1.)

▲ Kemespálfai evangélikus imaház
(Baranyay – Söptei, 2013. 11. p.)

**VASVÁRMEGYE
TÉRKÉPE**

Tervezte:
GÖNCZY PÁL

Mérték 1:300.000.

POSNER KÁROLY LAJOS
térképészeti intézete kiadása.

▲ Boba
(Veletek vagyok. 410 éves a Vasi Evangélikus Egyházmegye. Szerk. Baranyay Csaba, Söptei Imre. Kőszeg, 2013. (továbbiakban: Veletek ..., 2013.) 11. p.)

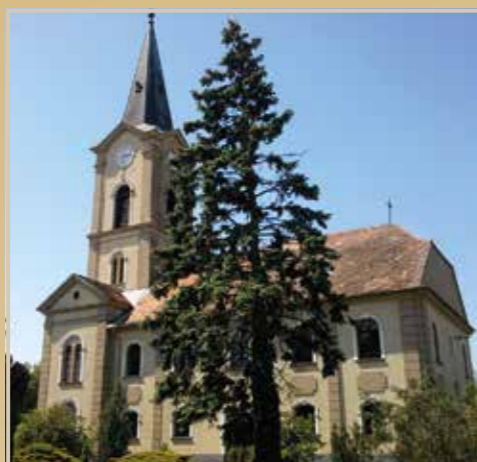
▲ Bük
(Veletek..., 2013. 12. p.)

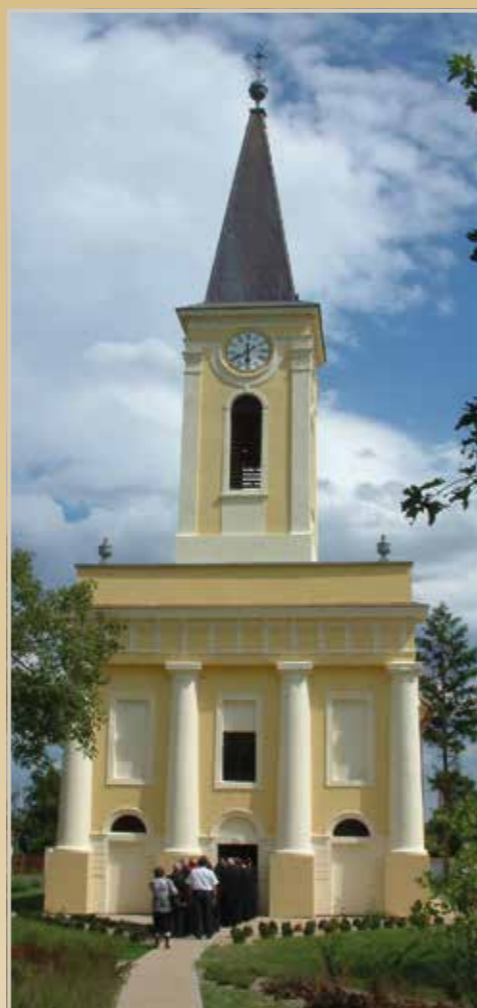
▲ Kíssomlyó
(Veletek..., 2013. 24. p.)

▲ Kőszeg
(Veletek..., 2013. 28. p.)

▲ Csöngye
(Veletek..., 2013. 16. p.)

▲ Kemenesmagasi
(Veletek..., 2013. 20. p.)

▲ Meszlen
(Fotó: Bartos Róbert, 2017)

▲ Nagygeresd
(Veletek..., 2013. 32. p.)

▲ Nemeskocs
(Veletek..., 2013. 11. p.)

▲ Gércse
(Veletek..., 2013. 18. p.)

▲ Uraiújfalu
(Veletek..., 2013. 51. p.)

▲ Vönöck
(Veletek..., 2013. 52. p.)

▲ Egyházasrádóc
(Fotó: Bartos Róbert, 2017)

▲ Kercaszomor
(Fotó: Bartos Róbert, 2017)

Magyarszecsőd ▲
(Fotó: Bartos Róbert, 2017)

▲ Magyarszecsőd
(Fotó: Bartos Róbert, 2017)

▲ Kercaszomor
(Fotó: Bartos Róbert, 2017)

◀ Szentgyörgyvölgy
(Fotó: Bartos Róbert, 2017)

▲ Nagyrákos
(Fotó: Bartos Róbert, 2017)

▲ Körmend
(Fotó: Bartos Róbert, 2017)

▲ Körmend, Haranghy Jenő falképe
(Fotó: Bartos Róbert, 2017)

▲ Szentgyörgyvölgy
(Fotó: Bartos Róbert, 2017)

▲ Óriszentpéter
(Fotó: Bartos Róbert, 2017)

▲ Aranyozott úrvacsorakehely, 1698
(Kőszegi Evangélikus Egyházközség)
(Fotó: Melega Máté, 2017)

▲ Keresztelő Szent János szobra a 16. században elnéptelenedett Vadászüllesztől templomából (Bobai Evangélikus Egyházközség)
(Fotó: Melega Máté, 2017)

▲ Evangélikus elemi iskolai értesítő, 1934
(Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára Kőszegi Fiókleveletár)
(Fotó: Melega Máté, 2017)

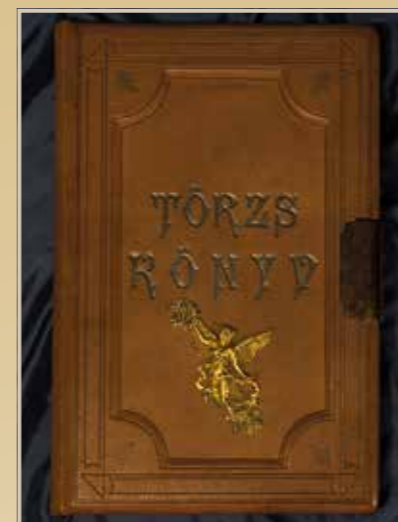
▲ Opaterny Flóris által tervezett, de fel nem épített evangélikus templom, iskola és konventház Kőszegen (Kőszegi Evangélikus Egyházközség)
(Fotó: Melega Máté, 2017)

▲ Ostyasütő kétféjű sasos címerrel, 19. század
(Bobai Evangélikus Egyházközség)
(Fotó: Melega Máté, 2017)

▲ Nyomatott – ún. Luther – biblia, 1564
(Kőszegi Evangélikus Egyházközség)
(Fotó: Melega Máté, 2017)

▲ Ostffyasszonyfai evangélikus alapítványok törzskönyve, 1896–1923 (Csöngye–Ostffyasszonyfai Egyesült Evangélikus Egyházközség)
(Fotó: Melega Máté, 2017)

▲ Káldy János halotti címere, 1825
(Kissomlyói Evangélikus Egyházközség)
(Fotó: Melega Máté, 2017)

▲ Adománygyűjtő persely, 20. század
(Sárvári Evangélikus Egyházközség)
(Fotó: Melega Máté, 2017)

▲ Kézirat agenda (szertartáskönyv), 1650
(Nemescső–Meszlen–Acsád–Kőszegdoroszló Társult Evangélikus Egyházközség) (Fotó: Melega Máté, 2017)

▲ Oltárterítő (Kemenesmagasi Evangélikus Egyházközség), beteg úrvacsorakészlet (Bobai Evangélikus Egyházközség), oltárfeszület (Szombathelyi Evangélikus Egyházközség)
(Fotó: Melega Máté, 2017)

▲ Evangélikus Ifjúsági Egyesület zászlója, 1930-as évek
(Szombathelyi Evangélikus Egyházközség)
(Fotó: Melega Máté, 2017)

▲ Ónból készült boroscancsó, 1783
(Egyházasrádóci Református Egyházközség)
(Fotó: Melega Máté, 2017)

▲ Református elemi iskolai bizonyítvány, 1926
(Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára
(továbbiakban: MNL VaML) Köszegi Fiókleveletár)
(Fotó: Pánovics Alajos, 2017)

▲ Úrvacsorai kehely, 1783
(Egyházasrádóci Református Egyházközség)
(Fotó: Melega Máté, 2017)

▲ Úrvacsorai kehely, 1784
(Magyarszecsődi Református Egyházközség)
(Fotó: Melega Máté, 2017)

▲ Református lelkesi öltözet
(Őzv. Pungor Zoltánné tulajdona)
(Fotó: Melega Máté, 2017)

▲ A Felsői Református Egyházközség pecsétnyomója, 1822
(Felsői Református Egyház)
(Fotó: Melega Máté, 2017)

▲ Keresztelő medence és kancsó, 19. század
(Egyházasrádóci Református Egyházközség)
(Fotó: Pánovics Alajos, 2017)

▲ A Senyeházai (ma: Bajánsenye) Református Egyházközség viaszpecsét lenyomata, 19. század
(MNL VaML Vas vármegye felekezeti anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye
(továbbiakban: fel. akv.)
Senyeháza, ref. szül. akv., 1847–1851)

▲ Az Óriszentpéteri Református Egyházközség viaszpecsét lenyomata, 1841.
(MNL VaML fel. akv.)
Óriszentpéter, ref. ház. akv., 1841.)

▲ A Szalafői Református Egyházközség viaszpecsét lenyomata, 1883.
(MNL VaML fel. akv.)
Szalafő, ref. szül. akv., 1883.)

▲ A Szalafői Református Egyházközség kéziratos történetének 1. oldala, 19. század eleje
(Balek Tamás tulajdona)

A kiállítás koncepcióját kidolgozta:

- Söptei Imre
- Hesztera Aladár

A kiállított dokumentumok és tárgyak tulajdonosai:

- Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára
- Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára Kőszegi Fiókleveletár
- Bobai Evangélikus Egyházközség
- Celldömölki Evangélikus Egyházközség
- Csöngye–Ostffyasszonyfai Társult Evangélikus Egyházközség
- Egyházasrádóci Református Egyházközség
- Felsőőri Református Egyház
- Kemencsényi Evangélikus Egyházközség
- Kissomlyói Evangélikus Egyházközség
- Kőszegi Evangélikus Egyházközség
- Kőszegi Református Egyházközség
- Kőszegi Városi Múzeum
- Magyarszecsődi Református Egyházközség
- Nemescső–Meszlen–Acásd–Kőszegdoroszló Társult Evangélikus Egyházközség
- Sárvári Evangélikus Egyházközség
- Szombathelyi Evangélikus Egyházközség
- Balek Tamás
- Balogh Péter
- özv. Pungor Zoltánné
- Vugríncz Zsuzsa

Szakmai közreműködők:

- Bajzik Zsolt
- Balogh Péter
- Benczik Gyula
- Feiszt György
- dr. Kóta Péter
- Orbán Róbert
- dr. Tilcsik György
- dr. Wirth Zsuzsa

